

Universita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

**JZD Chelčice – příklad úspěšného JZD
období „normalizace“?**

Martin Kopeček

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Vedoucí diplomové práce: Prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc.

Studijní program: Učitelství VVP pro SŠ a ZŠ

Za náměty ke strukturování práce děkuji prof. Jiřímu Pokornému z Katedry dějepisu a didaktiky dějepisu PedF. UK.. Barboře Malijevské za všestrannou podporu a korektury, a konečně Jiřímu Fialkovi za samotné téma, ke kterému mě přivedl a vybídl jej zpracovat. Práce vznikla i za podpory Grantové agentury UK v rámci projektu „*Řízení zemědělských družstev jako „třetí cesta“ reformy hospodářství*“ (č. projektu 227168; hl. řešitel Jiří Fialka).

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4.12.2015

Podpis:.....

Název: JZD Chelčice – příklad úspěšného JZD období „normalizace“?

Autor: Martin Kopeček

Katedra: Katedra dějin a didaktiky dějepisu PedF. UK

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc.

Abstrakt:

Práce se zabývá Jednotným zemědělským družstvem v Chelčicích v době normalizace v Československu. Snaží se zmapovat jeho úspěchy a odpovědět na otázky: jaké povahy tyto úspěchy byly (oblasti produkce, ekonomika, prezentace úspěchů v dobových médiích), na čem se zakládaly (systém a organizace řízení, řídicí elity, hospodářské koncepce, formální a neformální vztahy ke státním a stranickým autoritám) a jaké byly jejich historické souvislosti (zejm. směrem k obci a tamější zemědělské produkci). Výsledky se snaží zasadit do kontextu současné, zatím skromné, debaty o roli JZD v době normalizace.

Klíčová slova: Chelčice – socialistické zemědělství – JZD – zemědělství za normalizace – přidružená výroba – chozrazčot – socialistické podnikání

Title: JZD Chelčice - an example of successful collective farm period of "normalization"?

Author: Martin Kopeček

Department: Department of History and History Didactics

Supervisor: Prof. PhDr. Jiří Pokorný, CSc

Abstract:

The work deals with the Uniform agricultural cooperative in Chelčice in the normalization in Czechoslovakia. He tries to map its achievements and to answer the questions: what the nature of these accomplishments were (production, economy, presentation of achievements in contemporary media), on what is based (system and organization management, governing elites, economic concept, formal and informal relationships to the state and party authorities) and what were their historical context (esp. toward the village and the local agricultural production). Results are trying to contextualize contemporary, yet modest debate about the role of an agricultural cooperative in the normalization

Key words: Chelčice – socialist agriculture – United Agriculture Cooperative – collective farm – agriculture in socialist Czechoslovakia – affiliate production – khozraschyot – socialist entrepreneurship

1. Úvod

2. Kořeny úspěchů JZD Chelčice

I. Sociálně ekonomické podmínky oblasti

II. Od založení družstva do počátků normalizace

3. Normalizace

I. Upevnění moci plánovacího centra

II. Slučování a příchod nového předsedy

III. Správa JZD

IV. Oblasti výroby družstva

IV. A. Rostlinná výroba

IV. B. Ovocnářství

IV. C. Živočišná výroba

IV. D. Přidružená výroba

V. Intenzifikace výroby

VI. Řízení a organizace práce

VII. Ekonomika družstva

VIII. Řídící elity

IX. Obraz JZD Chelčice v tisku a televizi

4. Závěr

5. Seznam pramenů a literatury

I. Archivní zdroje

II. Použitá literatura

6. Přílohy

1. Úvod

Ačkoliv bylo tématu zemědělství v období socialismu věnováno v České republice již několik publikací, je období normalizace dosud oblastí značně neprobádanou. Relevantní literatury k tématu je poskrovnu, neboť většina prací se věnuje staršímu období – především kolektivizaci v padesátých letech.¹ Vedle studií Václava Průchy, který se tématem z domácích autorů zabýval asi nejvíce, shrnul problematiku především z institucionálního hlediska Antonín Kubačák.² Tématu se v poslední době dotkly i některé diplomové práce (Jan Olič, Pavel Hait).³ Ze zahraničních autorů se socialistickým zemědělstvím v zemích východního bloku zabýval především britský sociální a ekonomický historik Nigel Swain.⁴ Relevantní informace o vývoji československé poválečné ekonomiky poskytuje práce skotského hospodářský historika Martina Myanta, který část prostoru věnuje i otázce zemědělství.⁵

Absence literatury však neznamena absenci otázek a problémů. Jak je možné, že v době eroze socialistických diktatur konce osmdesátých let patřil venkov mezi opory stávajících režimů a aktivisty ve městech v listopadu 1989 nenechávaly spát úvahy o možném nástupu „plechových kavalérií“ z venkova na podporu stávajících režimů. Z jakého důvodu, uvážíme-li jakým způsobem se stavěl venkov k socialistické diktatuře na jejím počátku v padesátých letech? Jak je možné, že po všech zločinech a traumatech nucené kolektivizace se po několik desetiletí stává venkov oporou režimu? Nigel Swain tvrdí, že stabilita socialistických režimů

¹ Jech, Karel: Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Vyšehrad, Praha 2008; Blažek, Petr, Kubálek, Michal (eds.): Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a střeoevropské souvislosti, Dokořán, Praha 2008; Kaplan, Karel: Proměny české společnosti 1948-1960, Část druhá: Venkov, ÚSD AV ČR, Praha 2012.

² Průcha, Václav: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992 sv.2., Doplněk, Brno 2009; Beranová, Magdalena; Kubačák, Antonín: Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě, Libri, Praha 2010.

³ Olič, Jan: Role přidružené výroby na výkonnosti zemědělství v komunistickém Československu v osmdesátých letech 20. století, Praha 2013, Diplomová práce, VŠE, Národohospodářská fakulta, Vedoucí práce Pavel Szobi; Hait, Pavel: JZD AK Slušovice – hospodářský zázrak za socialismu, Praha 2009, Bakalářská práce, UK, Fakulta sociálních věd, Vedoucí práce Karel Půlpán.

⁴ Swain, Nigel: Collective Farms Which Work? Cambridge University Press, Cambridge 1985; Swain, Nigel: Green Barons, Force-of-circumstance Entrepreneurs, Impotent Mayors. Rural change in the Early Years of Post-Socialist Capitalist Democracy, Budapest 2013.

⁵ Myant, Martin: The Czechoslovak Economy 1948-1988. Cambridge University Press, Cambridge 1989.

v období sedmdesátých a osmdesátých let (vyjma Polska, kde neproběhla kolektivizace) spočívala právě ve stabilitě venkova.⁶ Kolektivizované socialistické zemědělství totiž podle něj zajistilo stabilitu venkovských komunit. Na rozdíl od kapitalistických států udrželo pracovní sílu na venkově, zabránilo jejímu odchodu do měst a přes řadu problémů přinášelo rozvoj. Páteří tohoto systému byla Jednotná zemědělská družstva – od sedmdesátých let velké zemědělsko-zpracovatelské podniky, které zaměstnávaly většinu zdejších obyvatel a lákaly pracovními příležitostmi i obyvatele měst, zejména v oboru vzdělané mladé lidi. Krajina byla protkána hustými dopravními sítěmi autobusových linek, které lidé využívali k dopravě na svá pracoviště v družstvu. Venkov nebyl místem rekreace s pohledem na antikvární rurální aktivity jako v období po roce 1989, ale prostorem kde probíhala intenzivní hospodářská činnost podobající se v řadě ohledů průmyslu.

Budeme-li hovořit o družstevnictví v období normalizace v Československu, lze jen těžko začít, aniž bychom se alespoň okrajem nezmínili o JZD Slušovice. Pokud se v současné době v nějaké souvislosti zmiňují jisté úspěchy družstevního zemědělství (oproti celé řadě negativ), vždy se mluví o Slušovicích. V této práci bychom rádi ukázali, že v moři průměrných existovala i další úspěšná JZD, byť ne v takovém rozsahu jako ve Slušovicích. Zmínit Slušovice je zapotřebí, neboť je zřejmé, že byly pro další „progresivní“ družstva vzorem. JZD Chelčice bylo společně se Slušovicemi a několika dalšími družstvy (Slušovice, Chelčice, Hustopeče, Jílové v ČSR a Šenkvice, Lehnice a Cífer v SSR) zmíněno v projevu poslance a předsedy Svazu družstevních rolníků (SDR) Pavola Jonáše. Na 2. společném zasedání Federálního shromáždění v roce 1986 hovořil o úspěších československého zemědělství. V souvislosti s jeho úspěchy se tento významný představitel socialistického zemědělství doby normalizace zmínil i o úspěšné aplikaci vědeckých poznatků do výrobní praxe, jakou podle něj nejlépe rozvíjeli právě ve zmíněných družstvech. Na adresu JZD

⁶ Swain, Nigel: Collective Farms as Sources of Stability and Decay in Centrally Planned Economies of East-Central Europe, In: The system of Centrally Planned Economies in Central-Eastern and South-Eastern Europe after World War II and the Causes of its Decay : international pre-congress conference, University of Economics, Prague, March 24 - 26, 1994 Prague s. 87

Chelčice dále pokračoval: „*Za vzor ostatným podnikom vo využívaní nových poznatkov môžu slúžiť skúsenosti z využívania biotechnológií v Jednotnom roľníckom družstve Chelčice, ktoré v spolupráci s biologickým centrom Československej akadémie vied v Českých Budejoviciach zaviedli tzv. integrovanú prirodzenú biologickú ochranu rastlín. /.../ Hlavným cieľom je zníženie ekonomickej a energetickej náročnosti pri výrobe a aplikácii pesticídov a obmedzenie ich negatívneho vplyvu na životné prostredie.*“⁷

Oceňovaná aplikace vědy a jejích poznatků byla však jen dalším z důsledků. Stále více se ukazuje, že za „slušovickým zázrakem“ a úspěchem dalších československých družstev stála především přidružená výroba a komplex organizačně-řídících vztahů podřizujících se tržně pojímané efektivitě a rentabilitě, který se nejvíce rozvinul právě ve Slušovicích.⁸ Ač nevědomě, v mnohém se podobal baťovskému systému z předválečné doby.⁹

V práci bychom proto rádi zmapovali působení úspěšného JZD v Chelčicích – jaké byly jeho úspěchy (oblasti produkce; ekonomika; prezentace úspěchů v médiích), na čem se zakládaly (systém organizace a řízení; řídicí elity; hospodářské koncepce; neformální vztahy ke stranickým autoritám) a jaké byly jeho historické souvislosti (kontinuita). Výsledky bychom rádi zasadili do kontextu současné, zatím skromné, debaty o roli JZD v době normalizace. Práce vychází především z archivního fondu Okresní zemědělské správy Strakonice (zejména dokumenty z kampaně proti předsedovi JZD Václavu Tůmovi a materiály ke slučování družstev), dosud nezpracovaného fondu JZD (zápisy představenstva a členských schůzí, hospodářské výkazy a koncepce) a v malé míře i z nezpracovaného fondu MNV Chelčice. Pro kontextualizaci archivních materiálů a účely analýzy mediálního diskursu rovněž využívá lokálního tisku (50. léta na Vodňansku, konec osmdesátých let na Strakonicku). U mediální analýzy

⁷ Archiv PSP ČR, FS ČSSR 1986-1990, Společné schůze SL a SN, 2. schůze, 24.6. 1986, Pavol Jonáš; dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1986fs/sln/stenprot/002schuz/s002001.htm#_h (posl. změna 3/12/2015)

⁸ Olič, Jan: Role přidružené výroby na výkonnosti zemědělství v komunistickém Československu v osmdesátých letech 20. století, Praha 2013, Diplomová práce, VŠE, Národohospodářská fakulta, Vedoucí práce Pavel Szobi; Hait, Pavel: JZD AK Slušovice – hospodářský zázrak za socialismu, Praha 2009, Bakalářská práce, UK, Fakulta sociálních věd, Vedoucí práce Karel Půlpán

⁹ Hait, Pavel: JZD AK Slušovice – hospodářský zázrak za socialismu, Praha 2009, Bakalářská práce, UK, Fakulta sociálních věd, Vedoucí práce Karel Půlpán.

rozšiřuje spektrum informačních kanálů o celostátně velmi vlivnou televizi.¹⁰

2. Kořeny úspěchů JZD

I. Sociálně ekonomické podmínky oblasti

Vodňany leží na okraji úrodné jihočeské pánve. Město je dnes známé především slavnými rodáky a osobnostmi, které s ním alespoň na jistý čas spojily svůj život. Nejvíce v druhé polovině 19. století, kdy zde pobývali významné osobnosti české literatury Julius Zeyer, Otakar Mokrý a František Herites.¹¹ V této době – poznamenané dynamickým rozmachem českého národního hospodářství – se v okolí města začala ve větším pěstovat zelenina. Vyjma živnostenských dílen větší průmyslové závody do první světové války ve Vodňanech nebyly. Převažovali zde zemědělci hospodařící na malých plochách, kteří se věnovali především produkci zeleniny.¹² O několik kilometrů dále – na úpatí prvních kopců šumavského předhůří – bylo o poznání klidněji. Přestože tady nevládl ruch srovnatelný s městským prostředím, měli zdejší lidé napilno. Díky vhodným přírodním podmínkám se na mírných svazích ohraničujících jihočeskou pánev po staletí dařilo ovoci.¹³ Podobně jako zelináři ve Vodňanech, vytušili poptávku po ovoci i zdejší hospodáři. Peckáři, jak se jim v kraji říkalo, ovoce pěstovali, avšak také sváželi z jiných obcí, blízkých i vzdálenějších a poté prodávali.

Ovocnářství nebylo doménou jen hospodářů v Chelčicích. Nedaleko odtud se nachází další „peckářská“ obec Rábín (společně se sousedními Krtely), známá díky nejstarší zemědělské škole v Čechách. Česká rolnická škola byla založena z podnětu Vlastenecko-hospodářské společnosti na schwarzenberském panství Libějovice v roce 1850 a po jistý

¹⁰ Bren, Paulina: Zelinář a jeho televize. Kultura komunismu po pražském jaru 1968, Academia, Praha 2013.

¹¹ 30. let JZD na Strakonicku, OV KSČ Strakonice, Strakonice 1979, s. 60; Berka, R.; Pazdera, J: Vodňany 650 let města (1336-1986), Měst.NV Vodňany, Vodňany 1986, s.26.

¹² Berka, R.; Pazdera, J: Vodňany 650 let města (1336-1986), Měst.NV Vodňany, Vodňany 1986, s.29, 61.

¹³ Kavanová – Mušková, Klára; Iral, Jiří: Chelčice – Jihočeská vesnice roku 2000 a 2013, Obec Chelčice, Chelčice 2013, s. 8.

čas byl jejím ředitelem významný propagátor modernizace a industrializace českého zemědělství druhé poloviny 19. století František Horský.¹⁴ Dále k jihozápadu, necelé dvě desítky kilometrů od Rábína, táhla se další ovocnářská oblast, která přes město Netolice pokračovala ke Lhenicím, kde na prudších svazích šumavského předhůří v okolí města končila. Na hřebenech dále na západ začínají šumavské náhorní plošiny, osídlené do roku 1945 převážně německy mluvícím obyvatelstvem.

Na rozdíl od sousedního průmyslového Strakonicka, bylo Vodňansko až do období nástupu socialismu agrárním regionem.¹⁵ Katastry byly rozděleny mezi množství menších hospodářů, převažovali malí a střední rolníci. Pouze ve východní části okresu v oblasti tzv. Blat byly i větší statky. Již v rámci první pozemkové reformy na počátku 20. let připadlo bývalé schwarzenberské panství Libějovice státu.¹⁶ O velkostatek se později rozdělili stát a občané, zbytek zakoupila kongregace redemptoristů. V rámci druhé pozemkové reformy, která proběhla po roce 1945, došlo v oblasti k dalším přesunům v držení půdy, kdy byla znárodněna půda zmíněného kláštera redemptoristů v Libějovicích.¹⁷ Větší část konfiskované půdy byla v souladu se státní politikou prvních poválečných let rozdělena mezi jednotlivé menší hospodáře a bezzemky z přilehlých obcí. Nabytá půda posílila sebevědomí zdejších hospodářů, o čemž se mohli přesvědčit i straničtí agitátoři a aktéři kampaní za združstevňování vesnice v období po roce 1949.¹⁸

Družstva se v první polovině padesátých let proto podařila založit jen v marginálnějších obcích přiléhajících na městské osídlení, což bylo v případě tehdejšího okresu okolí Vodňan a Protivína. Bylo tomu tak i navzdory kampaním proti tzv. kulakům a vesnickým boháčům, které se oblasti nevyhnuly. Okresní noviny Svobodná vesnice, kterými se komunisté snažili ovlivňovat společenské nálady v okrese, každotýdenně přinášely informace o odhalování kulaků a poškozovatelů národního hospodářství v některé z jeho obcí. Protipólem byly informace o úspěších

¹⁴ Beranová, Magdalena; Kubačák, Antonín: Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě, Libri, Praha 2010, s. 292

¹⁵ 30. let JZD na Strakonicku, OV KSČ Strakonice, Strakonice 1979, s. 60, 61.

¹⁶ Wikipedia, heslo Obec Libějovice, dostupné: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Lib%C4%9Bjovice> (3/12/2015)

¹⁷ 30. let JZD na Strakonicku, OV KSČ Strakonice, Strakonice 1979, s. 61.

¹⁸ Ibid. S. 61.

již založených JZD v plnění státních dodávek a o zakládání nových družstev.¹⁹ Je s podivem, že ačkoliv v té době nebylo podle novinových zpráv v Chelčicích založeno družstvo, jsou publikované informace o obci a zdejších hospodářích pozitivní. Obci se s největší pravděpodobností štvavé kampaně vyhnuly, přinejmenším alespoň na stránkách novin. Naopak, čtenáři se mohli výslovně dočíst, že místní samostatní hospodáři jsou spolehlivými a odpovědnými v plnění státních dodávek.²⁰ Podobná tvrzení doplněná údaji o úspěšnosti obcí v dodávkách státnímu plánu, kde se obec pravidelně umísťovala na čelných příčkách, se na stránkách okresních novin objevovala po celá padesátá léta.²¹

II. Od založení družstva do počátku doby normalizace

Zemědělství v obci se nakonec kolektivizovalo ve vlně združstevňování v druhé polovině padesátých let jako téměř poslední v celém okrese. O nechuti chelčických lidí k založení družstva se mohli každotýdenně přesvědčit i čtenáři okresních novin. Jako černá smyčka se stahoval na novinami publikované mapě okresu s každým kolektivizovaným katastrem černý kruh kolem Chelčic.²² JZD bylo v Chelčicích založeno až v létě 1957. Podle novinové zprávy do něj vstoupili všichni zdejší aktivní zemědělci až na jednoho, totiž výkonného zemědělce Tůmu. Předsedou se stal mladý hospodář Jaroslav Konvička.²³ Na podzim toho roku mohly noviny slavnostně oznámit, že se podařilo dokončit kolektivizaci celého okresu.²⁴

¹⁹ SOkA Strakonice, knihovna periodik, Svobodná vesnice (1952), Vesnické noviny okresu Vodňany (1953-1955), Jitro. Vesnické noviny Vodňanska (1955-1960)

²⁰ Z našich obcí. Chelčice, Vesnické noviny okresu Vodňany, 5, 1954, 11.9, 24, s. 1; Jak pokračují jarní práce na okrese, Vesnické noviny okresu Vodňany, 6, 1955, 30.4, 10, s. 1.; V Chelčicích máme snaživé zemědělce, Vesnické noviny okresu Vodňany 6, 1955, 23.9, 29, s. 1.

²¹ Čest a sláva našim JZD, která splnila dodávku obilovin, Vesnické noviny okresu Vodňany, 4, 1953, 29.8, 29.30, s. 1.; Z našich obcí. Chelčice, Vesnické noviny okresu Vodňany, 5, 1954, 11.9, 24, s. 1; Jak plníme dodávky sena, Vesnické noviny okresu Vodňany, 5, 1955, 15.7, s. 1.

²² Jitro. Vesnické noviny Vodňanska, 7, 1956, 12.10, 43, s. 3 viz přílohy

²³ V Chelčicích JZD, Jitro. Vesnické noviny Vodňanska, 8, 1957, 9.8. 32-33, s. 1.

²⁴ Za dokončení socialisace naší vesnice, Jitro. Vesnické noviny Vodňanska, 8, 1957, 1.11, s. 3.

V roce 1960 došlo v Chelčicích k výměně ve vedení družstva. Jaroslava Konvičku, který přešel na pozici zootechnika, vystřídal ve funkci předsedy družstva již zmíněný Václav Tůma, který se dříve do družstva vstoupit zdráhal²⁵. Tento zvláštní jev nebyl ve své době ojedinělý a týkal se dokonce i lidí dříve stigmatizovaných a kriminalizovaných jako „kulaci“. Po nenávisných kampaních vedených pod nálepkou zatlačování kulactva proti vybraným větším hospodářům v první polovině padesátých let se koncem desetiletí situace z tohoto pohledu uklidnila. Dřívějším „třídním nepřátelům“ bylo nyní umožněno vstupovat do družstev a dokonce v nich zaujímat významné funkce. Dříve ostrakizovaní lidé díky svým bohatým zkušenostem s různými zemědělskými činnostmi zaujíмали důležité funkce (také vzhledem k jejich zkušenostem zejm. v živočišné výrobě a povoznictví) a byli velmi respektováni ostatními družstevníky.²⁶ V některých obcích požívali tito lidé navzdory několika letům stigmatizace ze strany a úřadů takové autority, že se záhy po svém vstupu dostali do samotného vedení družstev, nezdědka i na pozici samotného předsedy.²⁷

Od počátku šedesátých let se družstvu dařilo po všech stránkách. V první vlně slučování, která v té době proběhla, bylo k Chelčicím přičleněno družstvo v nedalekých Truskovicích, k němuž bylo již dříve přičleněno družstvo Dlouhé Vsi, taktéž od Chelčic nepříliš vzdálené.²⁸ Jihočeská pravda – deník jihočeského KNV – v roce 1963 píše o družstvu jen v superlativech. Oceňuje pracovní nasazení jednotlivých družstevníků, jejich nadšení, odpovědnost a hospodárnost. *„Vedle krmení je to ovšem i organizace a poměr lidí k práci. V kravíně se starají dva stájníci o krmení, úklid a ukládání hnoje. Ošetřovatelky dojí a čistí krávy. Všichni mají odměnu za sto litrů nadojeného mléka. Ošetřovatelky z ní dostanou 60 a stájníci 40 procent. Kdyby stájníci nepečovali o správné ukládání chlévské mrvy, snížil se jim odměna o 20 procent. Nu – a problémy s chlévskou mrvou v družstvu nemají.“* Podnadvpisem *„Když má člověk svou práci*

²⁵ V Chelčicích JZD, Jitro. Vesnické noviny Vodňanska, 8, 1957, 9.8. 32-33, s. 1.

²⁶ Swain, Nigel: Co-operative Elites in Hungary after 1945. In: Lorenz, T, ed Co-operative elites in Europe. Charles University, Prague 2013 s. 599-602

²⁷ Srov. film *Cesta blubokým lesem* (režie Štěpán Skalský, 1962). Pojednává o nevybíravých způsobech združstevňování vesnice a získávání zemědělců do družstev v padesátých letech. Brutální protikulacká kampaň vedená z okresních pozic naznačená ve filmu končí neúspěchem. Komunista žijící v dotčené obci, obeznámený s komunitou, poté navrhuje, aby se předsedou stal propuštěný kulak, který by tak získal svou autoritou pro družstvo další hospodáře v obci.

²⁸ 30. let JZD na Strakonicku, OV KSČ Strakonice, Strakonice 1979, s 177.

rád“ článek dále pokračuje „na každém kroku vás něco upoutá a všude je něco nového. Na první pohled poznáváš lásku lidí k jejich práci. Obdivuješ, jak poctivě si hledí svěřených zvířat. Poznáte to nejen v pořádku ve stájích a chlévech, čistotě zvířat, ale i na přírůstcích. /.../ Druhou skupinu 130 prasat krmí Alžběta Jůzková. Ve staré stáji a jak se říká, v mizerných podmínkách. A přece je v kotcích sucho, ve stáji teplo a pašáci rostou jako z vody. /.../ Na dobytku je vidět, že nemá bídu o krmení. V čem je tajemství jejich úspěchů? Věří kukuřici /.../ Možná, že se zeptáte v čem to je, že družstvo rok po sloučení se slabšími sousedy dosahuje takových výsledků a rychle kráčí nejen vpřed, ale široce uplatňuje i nové metody. Začíná to u předsedy. Studoval dálkově střední zemědělskou školu. Teorii, získanou ve škole, uplatňuje v praxi doma. Letos úspěšně maturoval a hned pokračuje na Vysoké škole zemědělské v Českých Budějovicích. A nejen to. Pro studium získal i zootechnika i svou manželku, kteří od prázdnin dojíždějí na konzultace do čtyřdovorské ZTŠ u Českých Budějovic. Odkud? Z Chelčic u Vodňan. Z družstva, které nejen plní dané sliby, ale současně uplatňuje nové věci a vytváří předpoklady pro další růst výroby do roku 1970, jak o tom jednal XII. sjezd strany.“²⁹

Družstvo v té době hospodařilo asi na 800 hektarech půdy, z čehož 570 bylo půdy orné. Ačkoliv bylo zařazeno do oblasti bramborářské, produkovalo jako jiná družstva té doby širokou paletu plodin (např. cukrovka, mák či řepka). Bylo to dáno především direktivním státním plánem, který družstva vedl k produkci pestrého sortimentu hlavních výrobků pro výživu obyvatelstva.³⁰ Nicméně, družstvo v těchto podmínkách – poznamenané všeobecným nedostatkem podnikových zásob – využívalo své široké skladby k zajištění větší stability: „když nevyšla jedna plodina, vyšla jiná“.³¹ Možnosti dalšího hospodářského rozvoje však byly v tomto rámci poměrně omezeny, širší produkce nebyla příliš efektivní.

Vedení družstva se i za těchto podmínek snažilo získat co nejvíce prostředků na rozvoj a tím maximálně zhodnotit kvalifikovanou práci na malých plochách. Využilo schopnosti místních družstevníků a začalo ve větším s produkcí travních, jetelových a jiných semen (např. luštěniny). Družstevníci začali také s produkcí heřmánku a námely, zkultivovali místní družstevní sad a ve větším začali těžit písek v družstevní pískovně a dodávat

²⁹ Tůma, A.: V družstvu, kde mají smysl pro nové, Jihočeská pravda 19, 1963, 4.1. č 3, s. 2.

³⁰ Jelínek, Adolf a kol.: 20 let JZD, Výstavnictví MZVŽ., Praha 1969, s. 156.

³¹ Ibid. s. 156

jiným podnikům. Ve druhé polovině desetiletí uvedlo družstvo do provozu cihelnu. Využilo tak zvýšené poptávky na poněkud liberalizovanějším trhu. Tržby družstva rostly rychlým tempem, s tím však i celkové náklady v přepočtu na hektar.³²

Od počátku šedesátých let se vedení družstva snažilo zajistit co největší odměnu pro družstevníky. Byl to nástroj ke stabilizaci pracovního kolektivu a také změny jeho věkové a genderové struktury. Během desetiletí se to vedení podařilo, výše ceny pracovních jednotek rostla rychlým tempem. Také struktura kolektivu se začala proměňovat. Snížil se podíl žen a zároveň klesl průměrný věk družstevníků. Během desetiletí významně rostla hodnota základních prostředků. Družstvo se hospodářsky i sociálně stabilizovalo.³³

Během šedesátých let vzrostla produkce z hektaru u všech družstvem pěstovaných plodin. Tržby rostly jak v celkovém objemu, tak i v přepočtu na hektar družstevní půdy. Jak jsme zmínili, raketově s tím rostly i celkové náklady přepočtené na jeden hektar, kdy významný podíl měl právě růst platů. Družstvo překročilo kritickou hranici míry efektivity. S každou další vynaloženou korunou na hektar klesal její efekt v celkové hektarové produkci.³⁴ Vedení družstva se proto koncem šedesátých let rozhodlo přikročit k zavedení velkovýroby a vyšší specializaci. Při volbě záměru vyšli ze zdejších klimatických podmínek, pro které jsou charakteristické vysoké a časté dešťivé srážky – dobře se tady daří píceinám. Vedle změny v organizaci a skladby pěstovaných plodin, kdy se zvýšily plochy vojtěšky, jetele, bobu, kukuřice a obilovin při současném, téměř úplném utlumení produkce brambor, se vedení družstva rozhodlo ke zprovoznění velkokapacitní sušičky pícnin. To by umožnilo neustálou sklizeň bez ohledu na počasí a produkci vysoce hodnotného krmiva především pro hovězí dobytek. V návaznosti na její dobudování a uvedení do provozu (spuštěna byla v roce 1969) se také počítalo s rozšiřováním stád skotu až o 50% (prioritou bylo produkce mléka). Počítalo se s prodejem usušeného krmiva do státních rezerv či s nabídkou nevyužité kapacity sušárny a prodejem jiným subjektům. V souladu s touto orientací živočišné

³² Jelínek, Adolf a kol.: 20 let JZD, Výstavnictví MZVŽ., Praha 1969, s. 159.

³³ Ibid. s. 159

³⁴ Ibid. s. 171.

výroby družstvo již koncem šedesátých let zcela upustilo od chovu slepic. Uvažovalo také o postupném utlumování chovu prasat a skotu na žír (na maso). Přestože u nich dosahovalo dobrých výsledků, nebyly cenové a odbytové podmínky příliš stabilní.

Dalším specializačním záměrem vedle produkce krmiv a na ni navázaného chovu skotu byla produkce ovoce. Vedení se rozhodlo využít družstevní sad a začít s budováním dalších. Z původních 28 hektarů (v roce 1968) se rozhodlo rozšířit kapacity na 100. Ovocnářská koncepce počítala i s následným vybudování klimatizovaného skladu na ovoce, který by zajistil postupné dozrávání ovoce a možnost jej nabízet spotřebitelům ve vysoké kvalitě po celé zimní období ve výhodných cenách. Navíc by byla v tomto provozu zajištěna práce pro část družstevníků z rostlinné výroby i v období zimního vegetačního klidu. Orná půda, která byla zabrána pro výsadbu dalších sadů, by byla nahrazena novou, která by vznikla rozoráním luk.

Solidní výši pracovních jednotek a také prémie doplnila výstavba nových bytových jednotek a zajištění celoročního stravování v družstevní kuchyni pro členy družstva. Přidaly se i další výhody. Při svatbě některého z členů družstvo novomanželům věnovalo 3000 korun a družstevníkům-důchodcům byl vyplácen příspěvek k dorovnání nízkých důchodů. *„Že všichni družstevníci trvale pracující v JZD mají nárok na placenou dovolenou ve výši, jako je tomu u zaměstnanců, není třeba zdůrazňovat.“*³⁵ Družstvo poskytovalo finanční částky na různé obecní akce. Podporovalo i zdejší tělovýchovnou jednotu a za své peníze jí pomohlo zbudovat sportoviště.

Dobré hospodářské výsledky družstva ocenila i publikace, kterou k 20. letům od zakládání prvních JZD a JRD v Československu vydalo v roce 1969 Ministerstvo zemědělství a výživy. JZD Chelčice se dostalo mezi čtyři úspěšná knihou prezentovaná družstva. Každé z nich v knize zaobírá samostatnou kapitolu. V kontextu knihy, která značný prostor věnovala počátkům združstevňování a průkopnickým JZD, bylo úspěšné působení chelčického JZD autory publikace vztaženo k jeho pozdějšímu založení. Ve druhé polovině padesátých let byl na rozdíl od počátku této

³⁵ Jelínek, Adolf a kol.: 20 let JZD, Výstavnictví MZVŽ., Praha 1969, s. 172.

dekády sektor JZD již etablovaný a poměrně hospodářsky stabilizovaný. Nové družstvo mělo po všech stránkách daleko snadnější začátek než by mělo dříve. Existovaly úspěšné vzory. Také způsoby, kterými byly JZD zakládány, se od první poloviny padesátých let proměnily. Obec navíc nebyla zatížena minulostí a pochybnými kolektivizačními pokusy, které by společné hospodaření v očích zemědělců diskreditovaly. V Chelčicích nepanoval v této otázce žádný velký rozpor, do družstva při založení vstoupili až na jeden případ všichni zemědělci. Tyto okolnosti usnadnily založení i dobré fungování družstva.

K dobrým výsledkům, jichž chelčičtí hospodáři dosahovali dávno před založením družstva, se zakrátko přidaly i schopnosti předsedy JZD. Václav Tůma pocházel z rodiny větších hospodářů v obci.³⁶ Po zvolení předsedou v roce 1960 vystudoval střední zemědělskou školu a posléze i vysokou školu, kde získal titul zemědělského inženýra.³⁷ Ve své práci uplatňoval poznatky získané studiem, které propojoval s praxí. Družstvo vedl prozíravě, vždy s ohledem na jeho vlastní rentabilitu, o čemž svědčí hospodářská politika družstva v šedesátých letech.³⁸

Václav Tůma byl typem předsedy, který v sobě spojoval jak autoritu dřívějšího dobrého hospodáře, tak vzdělaného vedoucího pracovníka aplikujícího nové zemědělské a ekonomické poznatky. V šedesátých letech to u předsedů družstev nebyla příliš obvyklá kombinace.³⁹ Za studií na pobožce Vysoké školy zemědělské v Českých Budějovicích navázal řadu kontaktů i v akademickém prostředí. Od roku 1965 zajížděli pravidelně do družstva vědci a akademici.⁴⁰ Byl členem KSČ, ale ve své činnosti se daleko více vztahoval k družstvu a jeho prosperitě. V souvislosti s uvolněním kontroly ze strany okresních orgánů ve druhé polovině šedesátých let začal realizovat samostatnější hospodářskou koncepci.⁴¹ Tím také začala růst míra nezemědělské činnosti na celkových výkonech družstva. V roce 1966

³⁶ V Chelčicích JZD, Jitro. Vesnické noviny Vodňanska, 8, 1957, 9.8. 32-33, s. 1.

³⁷ Tůma, A.: V družstvu, kde mají smysl pro nové, Jihočeská pravda 19, 1963, 4.1. č 3, s. 2; Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

³⁸ Jelínek, Adolf a kol.: 20 let JZD, Výstavnictví MZVž., Praha 1969, s. 156-173.

³⁹ Swain, Nigel: Co-operative Elites in Hungary after 1945. In: Lorenz, T, ed Co-operative elites in Europe. Charles University, Prague 2013 s. 602.

⁴⁰ SOkA. Strakonice. Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁴¹ Ibid.

družstvo zprovoznilo cihelnu, ve stejné době zesílila těžba a zvýšil se prodej písku z družstevní pískovny. Současně s tím započala stavba sušičky pícnin a obilovin BS – 6.

Ačkoliv byl členem KSČ, politicky se Václav Tůma více angažoval až v roce 1968. V létě byl zvolen do České národní rady. V tomto zastupitelském orgánu zastával také funkci předsedy zemědělského výboru. Různé hanopisy a anonymní dopisy, které byly adresovány na jeho jméno za nastupující normalizace po roce 1970, hovořily dokonce o tom, že se v „krizových letech“ posouval na funkci samozvaného ministra zemědělství. Stejně dokumenty, jejichž dikci později přebírají i oficiální dokumenty ze stranických schůzí, kontrol a kádrových prověrek, hovořily, že „za dobu působnosti v této funkci dosáhl určitého postavení a získal známosti, jichž využíval až do současné doby ke svým individuálním záměrům a cílům. Především se oprostil od vlivu místních a okresních orgánů. Takto také postupně získal neomezenou moc v JZD i obci. V krizovém období jako jeden z prvních přestal uznávat státní plán a nastoupil cestu spekulací a cestu svévoleného hospodaření v družstvu.“⁴² V návaznosti na politický vývoj po srpnu 1968 byl v roce 1969 vyloučen ze strany a již jako bezpartijní také zbaven mandátu v ČNR. I nadále se ale podle dobových svědectví za komunistu považoval.⁴³ Jako úspěšný předseda družstva se mohl opřít o podporu družstevníků i samotné obce, pokračoval proto ve funkci a i nadále rozvíjel svébytnou družstevní rozvojovou koncepci. Rozkolísaný systém zemědělsko-potravinářského komplexu a velmi nejasné vztahy v něm podobnou činnost ještě nějaký čas umožňovaly. Na rozdíl od jiných částí společnosti normalizační tlak přicházel na venkov a do oblasti zemědělské výroby s jistým zpožděním, zhruba od roku 1972.⁴⁴

Začátkem roku 1970 získalo družstvo povolení na zkušební provoz upravené sušárny BS – 6. Sušárna byla původně postavena za účelem sušení píce a obilí, avšak koncem šedesátých let vznikl ve vedení družstva nápad adaptovat ji na sušení kostí a krve. Masný průmysl, který tyto zbytkové (přesto hodnotné) látky produkoval, měl značné problémy s jejich dalším zpracováním a likvidací. Technická krev se tak ve větší míře vypouštěla do

⁴² SOkA. Strakonice. Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Beranová, Magdalena; Kubačák, Antonín: Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě, Libri, Praha 2010, s. 404

řek a rybníků, technické kosti se vyvážely na další zpracování do Rakouska a kostní moučka – velmi hodnotné krmivo pro dobytek – se zpět dovážela za 90 dolarů/ tuna.⁴⁵ Technologie sušárny se musela upravit, v Československu ani v zahraničí podobné zařízení adaptované ze sušičky pícnin dosud neexistovalo. To s sebou přinášelo značné komplikace především v oblasti životního prostředí. Zejména v letním období se okolními obcemi nesl zápach charakteristický pro právě zpracovávanou surovinu. Ačkoliv zejména tento problém nadále přetrvával a zavdával k opakovaným stížnostem občanů, podařilo se technologii sušárny uzpůsobit do té míry, že se po ukončení zkušebního provozu na jaře 1970 postupně začala zvyšovat její kapacita. Suroviny sem byly sváženy z masných podniků celého Jihočeského kraje. Do procesu byly dále zařazeny i vaječné skořápky a tuk. Výsledkem bylo velmi hodnotné krmivo, které se dodávalo do státních rezerv i ostatním zemědělským podnikům v okrese Strakonice.⁴⁶

Vysoká poptávka po krmivech a stále se zvyšující objem jejich výroby na sušárně se v první polovině sedmdesátých let odrazily v dalším raketovém růstu tržeb družstva. Za rok 1973 činil podíl přidružené výroby 51% z celkové bilance družstva.⁴⁷ To se jen těžko mohlo zamlouvat nově vzniklé Okresní zemědělské správě ve Strakonících. OZS vznikly v okresech v roce 1972 na základech bývalých Okresních zemědělských sdružení a Okresních výrobních správ. Obnovovala se jimi větší státní a stranická kontrola zemědělské výroby v jednotlivých okresech. Na základě stanoviska XIV. sjezdu KSČ z roku 1971 byla přidružená výroba u JZD centrálními orgány považována za přežitek z krizového období let 1968-69, kdy u mnohých JZD nabyly velkých objemů a zcela zastínila zemědělskou produkci.⁴⁸ Od počátku sedmdesátých let tlačilo plánovací centrum pomocí OZS na výrazné omezení přidružené výroby u JZD.⁴⁹ Ačkoliv byla OZS poměrně mocným nástrojem k nastolení hegemonie plánovacího centra, muselo k žádoucím změnám dojít i na úrovni družstev samotných.

⁴⁵ Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Beranová, Magdalena; Kubačák, Antonín: Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě, Libri, Praha 2010, s. 404

⁴⁹ Olič, Jan: Role přidružené výroby na výkonnosti zemědělství v komunistickém Československu v osmdesátých letech 20. století, Praha 2013, Diplomová práce, VŠE, Národohospodářská fakulta, Vedoucí práce Pavel Szobi, s. 46

K tomuto účelu se během června a července 1972 vytvářela komplexní hodnocení předsedů JZD z celého strakonického okresu – normalizační prověrky si našly cestu i sem.⁵⁰

Jako podklad pro tuto prověrku sloužilo stanovisko místní Vesnické organizace KSC (VO KSC). Místní komunisté společně s představiteli MNV Chelčice již od roku 1971 připomínkovali vedení JZD, především jeho předsedu. Kritizovali rozsah a míru pozornosti věnovanou přidružené výrobě na úkor zemědělské produkce.⁵¹ Ve svých stížnostech poukazovali na nerespektování státního plánu, osobní rozhodování předsedy v oblasti odměňování, nerespektování místních orgánů ze strany JZD a na korupci a šmelinu v družstvu jako pozůstatků z let 1968-69. Upozorňovali na špatnou politickou situaci v obci a JZD, vytvářenou především jeho předsedou. Vedle stížností občanů na nesnesitelný zápach ze sušárny se první větší konflikt odehrál ohledně účetní uzávěrky družstva za rok 1971, která byla provedena v rozporu se stanoviskem okresních orgánů. *„Ještě větší nepřístojnost a krajní nerespektování se objevilo při uzávěrce roku 1972. /.../ OZS nemohla soublasit s vypracovanou bilancí, rovněž i s plánem a vzniklý rozpor řešil předseda inž. Tůma po svém. V této fázi došlo k dalšímu prohloubení rozporu a krajnímu porušení plánovací disciplíny a projevu nekázně a ponížení autority okresních orgánů.“*⁵²

Hodnocení Václava Tůmy bylo projednáno za jeho přítomnosti speciální komisí složenou z členů OV KSC počátkem července 1972.⁵³ Podle jejích členů byl přístup předsedy JZD Chelčice jedním z nejhorších ze 72 případů. Komise se usnesla Předsednictvu OV KSC nedoporučit Václava Tůmu k výkonu funkce předsedy družstva. Předsednictvo tento závěr na svém zasedání později přijalo. Koncem července 1972 toto rozhodnutí reflektovala i společná schůze MNV, VO KSC a Představenstva JZD v Chelčicích, která však skončila bez přijetí konkrétního závěru. Den na to se v kanceláři ředitele OZS Urbánka ve Strakonících konala schůzka. S osobním souhlasem předsedy JZD Tůmy bylo zde domluveno jeho

⁵⁰ SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

přeražení na místo v ZNZZ ve Strakonících.⁵⁴ O měsíc později však bylo vše jinak. Z dohody z určitých důvodů sešlo, Václav Tůma na jednání Janu Urbánkovi v jeho kanceláři řekl, že jako řádně zvolený předseda družstva nemá v úmyslu rezignovat. Zcela jistě byla v jeho jednání cítit podpora, která se mu v družstvu a obci dostávala. O další měsíc později, v září toho roku, byl předseda JZD pozván na KV KSČ do Českých Budějovic. Po návratu do Chelčic nechal předseda svolat členskou schůzi, která mu odhlasovala důvěru. V říjnu 1972 proběhlo jednání na KV KSČ za účasti ředitele OZS a tajemníka OV KSČ Strakonice pro zemědělství. Na jednání byla dohodnuta další prověrka fungování JZD Chelčice. *„Závěr kontroly konstatuje a potvrzuje vpředu uvedení připomínky a stížnosti občanů i místních orgánů. Shledané nedostatky a hrubé závady v řízení a hospodaření JZD konstatují stav z období krizových let, které jsou až do současné doby vedení JZD živeny.“*⁵⁵ Z archivních materiálů je patrné, že dosáhnout odchodu Václava Tůmy dohodou se okresním řídicím a stranickým orgánům v roce 1972 nepodařilo. Způsobeno to bylo nejednotností vytrvale panující v přístupu jednotlivých mocenských složek, které dokázal Václav Tůma obratně využívat.⁵⁶

Bylo rozhodnuto, že k dalšímu postupu dojde až v následujícím roce *„na základě těchto neúspěšných jednání bylo dohodnuto v okresních orgánech, že realizace změny předsedy v JZD Chelčice se uskuteční v roce 1973 v souvislosti řádných voleb družstevních orgánů.“*⁵⁷ Okresní funkcionáři neočekávali, že jejich autorita narazí na silný odpor družstevníků a zpochybní tak neformální praktiky sjednávání stranické autority. Po tento i následující rok se obec stala dějištěm v té době bezprecedentní události odporu proti obnovování stranické kontroly nad družstevní zemědělskou výrobou v okrese.⁵⁸ Vztahy v obci byly vyhrocené, dokonce více než při zakládání družstva.⁵⁹ Okresní orgány pečlivě připravily osvědčenou taktiku, využily končícího funkčního období dosavadních vedoucích orgánů. *Vzhledem k tomu, že ing. Tůma je znám*

⁵⁴ SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁵⁵ SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Ibid.

svou neústupností, nerespektováním a nedodržováním zásad socialistického pořádku, byl pozván na OZS 7. 2. 1973 ke projednání přípravy voleb v JZD dle kádrového pořádku místních i okresních orgánů.⁶⁰ Na zmíněném jednání Tůma s dohodnutými zásadami souhlasil. Volby nových orgánů měly proběhnout o dva týdny později na Výroční členské schůzi, obvykle slavnostní události formálnější povahy. Pokud by je však skutečně respektoval, nemohl by se již znovu o funkci předsedy JZD ucházet, protože nebyl doporučen Předsednictvem OV KSČ. Veškeré nominace by musely být schváleny OZS a OV KSČ, k čemuž ale nedošlo. Nenašel se nikdo, o koho by se mohli okresní funkcionáři opřít a kdo by jim nějaké návrhy předložil. Celé vedení stálo za dosavadním předsedou a s ním i značná část družstevníků. Základní organizace KSČ v družstvu a její předseda Baloušek byla izolována a před lidmi v obci zdiskreditována.⁶¹

Ve vyhrocené situaci 14. 2. 1972 jednalo společné zasedání VO KSČ a MNV, které vydalo společné stanovisko k situaci v družstvu. Den na to si pozval do své kanceláře předsedu družstva vedoucí tajemník ONV a poslanec za zdejší obvod Trojan. Předsedu vyzval k rezignaci, což Tůma odmítl. Dnů do výroční schůze mnoho nezbývalo. Následující den bylo svoláno společné zasedání MNV, VO KSČ a představenstva JZD. Mimořádného jednání se zúčastnili i zástupci Krajské zemědělské správy, OV KSČ, za ONV Strakonice Trojan a za OZS okresní ředitel Urbánek.⁶² „Účelem jednání bylo vysvětlit politickou i hospodářskou situaci, neúnosnost současného stavu s cílem prosazení odchodu inž. Tůmy z funkce předsedy JZD. Pozoruhodné je až byl inž. Tůma požádán o svolání představenstva na MNV svolal toto do místnosti JZD a zprvu odmítal se společného jednání s představenstvem zúčastnit. Po delším jednání se již s představenstvem jednání zúčastnil avšak než jednání začala se dostavili dva družstevníci s peticí podepsanou 92 družstevníky s tím, aby byla svolána členská schůze a provedena volba orgánů družstva a konkrétně předsedy JZD inž. Tůmy. Stejný případ se opakoval i po tomto jednání. Podpisová akce byla záměrně naorganizována s cílem narušit jednotu stanoviska místních i okresních orgánů. Výsledek jednání byl opět negativní v důsledku toho, že všichni členové představenstva až na dva, kteří se

⁶⁰ SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁶¹ Ibid.

⁶² SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

*zdrželi, hlasovali proti odchodu inž. Tůmy z funkce.*⁶³ Přítomní funkcionáři představenstvo upozornili, že volby nelze za těchto okolností provést. S tím také z jejich pohledu neúspěšné jednání opustili. O tři dny později 19. 2. proběhla výroční členská schůze JZD, na níž bylo družstevníky potvrzeno dosavadní vedení družstva. Podle materiálů OZS byly před konáním schůze některým družstevníkům rozdělovány dárkové koše v celkové hodnotě 22 000 korun, „což v minulosti nikdy provedeno nebylo a sami družstevníci se divili.“⁶⁴ Porážka okresních funkcionářů tak byla dokonána, jejich taktika se ukázala jako naprosto neúspěšná. Po obci se mezi lidmi šířily zvěsti o úplné porážce a zesměšnění okresních funkcionářů a Tůmově triumfu.⁶⁵ Moc okresních funkcionářů byla oslabena a jejich autorita zpochybněna. V období konsolidace moci to nebyl z Chelčic dobrý signál. Okresní funkcionáři museli zásadně přehodnotit dosavadní neformálně-mocenskou strategii a vydat se cestou přímé konfrontace. Téměř ihned po výroční schůzi zareagovalo vedení OZS, které podalo podnět k ONV ve věci zrušení usnesení členské schůze družstva. Rada ONV hned 21. 2. usnesení výroční schůze zneplatnila.⁶⁶ JZD se proti tomuto rozhodnutí odvolalo. Okresní orgány (OZS, ONV, OV KSC) se společně dohodly na ustavení dvoučlenných skupin sestavených z jejich pracovníků a instruktorů. Skupiny měly za úkol navštívit jednotlivé družstevníky a „individuálně vysvětlit a projednat místní poměry, situaci a snahy o řešení záležitostí.“⁶⁷ Výsledek celé akce nevyzněl příliš povzbudivě. Hodnotící zpráva konstatovala, že „vědomí družstevníků je politicky velmi narušeno. Všecký jejich zájem je postaven na hmotném a finančním příjmu – bez ohledu na celospolečenskou potřebu nebo celospolečenské zájmy, a také bez ohledu na místní a politické poměry v obci a v JZD. Ve většině případech za inž. Tůmou stojí bývalí velcí sedláci, zejména v Truskovicích. Tito lidé má zcela získané na svou stranu a oni jako vyplynulo z jednání jej také plně obhajují. Zatím co asi jedna třetina družstevníků nesouhlasí s poměry a mají vážné připomínky k řízení a hospodaření JZD, k jednání s lidmi ze strany vedení a tito také kritizují osobní moc inž. Tůmy jako v současné době v JZD má. Tito lidé plně souhlasí s řešením tohoto

⁶³ SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁶⁴ SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

stavu, ale nemají odvahu otevřeně vystoupit na podporu místních orgánů – ze strachu o existenci. Bojí se Tůmy – jsou poučeni na řadě případů z minulé doby. V řadě případech jsou lidé, kteří jsou předsedovi JZD z různých příčin zavázáni, především z hlediska nepoměrného odměňování. Z jednání vyplývá, že jsou zjevně zvyhodňováni všestranně ti lidé, kteří mu tlačí káru, nebo kteří mlčí. Skupiny pracovníků došly i k takovému závěru, že jmenovaný má v řadě případů poměr se ženou některých z družstevníků což velmi váže celé rodiny. Skupiny pracovníků hodnotily situaci v obci horší jako při zakládání JZD. Řada lidí se před nimi zamykala, nebo je zesměšňovala. Lidé z JZD se bojí hovořit s členy strany. V obci je vytvářena hysterie proti lidem a funkcionářům orgánů, kteří správně ukazují na rozpory a mají snahu věci řešit. Bylo konstatováno, že vytvořená psychóza ze strany Tůmy a několika jednotlivců z vedení družstva činí orgány v místě bezmocnými. Ukazuje se, že anonym zasláný na KV KSČ /.../ je pravdivý, jakož i další dopisy osobní i telefonické stížnosti podané okresním orgánům. Závěrem je nutno konstatovat, že v obci i v JZD je situace politicky i hospodářsky velmi narušena. Pro okres a širokou veřejnost je již neúnosné toto přehlížet a věci nedorešit. Nutno konstatovat, že inž. Tůma a jeho společnost se na tomto stavu podílí a nesou plnou odpovědnost. Hlavní příčinu v obtížnosti řešení celé záležitosti je nutno vidět v tom, že oporou jsou mu jeho známosti některých jednotlivých pracovníků v centrálních i krajských orgánech a institucích. Jak je zjištěno je přijímán k jednání ještě v současné době i přes upozornění odpovědných činitelů. Toto má také krajní dopady na činnost orgánů at' místních či okresních. To vede také k tomu, že již nyní nejsou respektovány ani krajské orgány.⁶⁸

Citovaný text pochází z celkového přehledu kauzy, který vypracovalo OZS pro Jč. KNV v Českých Budějovicích. Zajímavé je, že okresní orgány neviděly velký problém v obci, tamějších poměrech a podpoře družstevníků – ačkoliv právě díky nim se Václavu Tůmovi a jemu loajálnímu vedení podařilo udržet ve vedení JZD – nýbrž v Tůmových kontaktech na „vyšších místech“. Nikoliv již otevřeně revoltující družstevníci ohánějící se peticemi hájící své vnitrodružstevní zájmy proti neformální stranické autoritě, ale kontakty do vyšších politických pater znepokojovaly okresní funkcionáře. Jisté napětí v otázce postupu proti JZD Chelčice panovalo mezi OZS a jeho nadřízeným orgánem – Krajskou zemědělskou správou (KZS). Ačkoliv bylo podle platných předpisů přímé řízení JZD svěřeno do díkce příslušných

⁶⁸ SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání)

okresních správ, byly KZS jejich nadřízenými orgány.⁶⁹ V tažení proti vedení JZD Chelčice byla KZS zdrženlivá. Její pracovníci taktéž vystupovali na některých rozšířených schůzích, avšak nezúčastněně a neutrálně, což zcela nekorespondovalo s nekompromisním přístupem pracovníků OZS. Václav Tůma si tento postoj KZS uvědomoval a využíval nepříliš dobré komunikace mezi OZS a KZS a patrně i svých dobrých kontaktů v Českých Budějovicích.⁷⁰

Okresní orgány se rozhodly záležitost „dořešit“ za každou cenu. Od jara 1973 spustily cílenou kampaň proti JZD, která byla namířena proti vedení, tak i proti samotnému družstvu. V dokumentech OZS (jmenovitě ředitele Urbánka) z této doby se objevuje kvůli neřešitelné politické situaci v obci jak požadavek na odstranění Václava Tůmy, tak poprvé i na sloučení družstva s jiným.⁷¹ Konkrétní kroky na sebe nenechaly dlouho čekat. V březnu OZS vyrozuměl ohledně nedostatků v dodržování hygieny v družstvu Okresní hygienickou stanicí ve Strakonících. V témže měsíci se o hospodaření družstva začala zajímat Veřejná bezpečnost, které materiály z předcházejících prověrek ochotně dodala OZS.⁷² Ve stejné době otiskl strakonických týdeník Naše noviny kritické články o poměrech v JZD Chelčice a jeho hospodaření (29. 3., 4. 4. a 12. 4. 1973).⁷³ V červnu proběhla hloubková kontrola rostlinné výroby za účasti agronomů z jiných družstev, která však neshledala vážnějších závad. Na podzim proběhly hned dvě prověrky ze strany OZS, prověrka účetnictví a investiční výstavby. Závěry správa předala strakonickému okresnímu oddělení VB, které zpracovávalo trestní oznámení na vedení družstva.⁷⁴ Vyšetřování se od počátku zakládalo na materiálech OZS a prověrky Výboru lidové kontroly (proběhla v družstvu na jaře 1972) ONV. Výtky a upozornění vznesené v těchto vnitřních kontrolách se dostaly do vyšetřování a později i do konkrétního

⁶⁹ SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁷⁰ SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁷¹ „Podotýkáme, že z hlediska vážného narušení politické situace v obci a JZD – bude nutné toto JZD sloučit. Tímto dalším opatřením lze docílit politické a hospodářské konsolidace v místě a také uvést kádrové otázky do souladu se zásadami kádrové a personální práce“ (12.4.1973) SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁷² SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid,

obvinění. Týkaly se několika věcí. První bylo vytvoření „černého fondu“ mezi léty 1967 až 1971. Vedení družstva do něj mělo ukládat částky z prodeje cihel, některých strojů družstevníkům a také části výnosů z prodeje ovoce. Tyto částky nebyly uvedeny v pokladním deníku a podle vyšetřovatelů sloužily k vyplácení nevidovaných mezd, prémie pracovníků přidružené výroby a na dary. Další přečinem byl prodej cihel vyrobených družstvem za vyšší ceny, než bylo družstvo oprávněno podle platných cenových předpisů účtovat. Posledním skutkem bylo neoprávněné účtování dopravy za cihly, kterou však družstvo neprovedlo.⁷⁵

Všechna obvinění vycházela z dřívějších kontrol. Tyto nedostatky a mnohé další konstatovala již hloubková kontrola Výboru lidové kontroly (VLK) ONV Strakonice na jaře 1972 – tedy ještě před vypracování komplexní prověrky Václava Tůmy. Vedle zmíněných výtek, které se dostaly do trestního spisu, k nim patřilo rozprodání 20 vagónů obilí původně určené státnímu plánu družstevníkům v roce 1968 a přímý prodej prasat do výroby lahůdek ve Strakonících ve stejném roce.⁷⁶ Okresní orgány vedení družstva vytýkaly jeho předchozí hospodářskou politiku a praxi především v letech 1968–69, kdy se výrazně uvolnila kontrola nad hospodařením družstev. V době počínaje rokem 1972 bylo tato praxe označena za kapitalistické hospodaření a šmelinářství. Avšak do vyčerpání všech politických prostředků, zjištěné závady nezavdávaly k trestnímu stíhání odpovědných funkcionářů družstva. Po únorových událostech roku 1973 se však staly nástrojem, jak zbavit Václava Tůmu funkce předsedy. Na jaře a v létě 1974 se celá záležitost dostala k soudu. Nejdříve k okresnímu, později po odvolání obžalovaného i ke krajskému v Českých Budějovicích.

Václav Tůma byl velmi výrazným a charismatickým typem předsedy. Ve druhé polovině 60. let využil postupného uvolňování kontroly plánovacího centra nad zemědělskými družstvy ke sledování samostatné hospodářské koncepce družstva. Tu stále více orientoval k možnostem, jež skýtal uvolňující se trh. V letech 1968–69 tomu stále více přizpůsoboval družstevní praxi, která se více posunula k hospodářské jednotce firemního typu. Tato

⁷⁵ SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963–1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání)

⁷⁶ Ibid.

praxe usilovala v první řadě o vlastní prospěch družstva a nikoli o celospolečenské zájmy. Rentabilní přidružená výroba postavená na inovacích, ekonomické prozíravosti, ale i dobrých kontaktech a známostech se odrazila ve vysokých odměnách družstevníků, které výrazně převyšovaly okresní průměr v sektoru.

2. Normalizace

I. Upevnění moci plánovacího centra

Psal se červenec 1974. Žně – „boj o zrna“, říkalo se – tolik sledovaná hlavní vlna spojená se sklizní obilovin se kvapem blížila. „Boj“ se nedal očekávat jen pro kombajnéry, traktoristy, řidiče či další zemědělské pracovníky. Napilno měli tou dobou i v administrativě a mezi řídicími pracovníky zemědělských podniků. Pro ně to znamenalo žňovou pohotovost, štáby, komise a inspekce v terénu. Jestli existovalo ideální období pro letní dovolenou a odpočinek – ještě před tím než nastane hlavní vrchol sezóny – byl to červenec.

Jan Urbánek – ředitel Okresní zemědělské zprávy – si však tentokrát dovolenou v posledních červencových dnech nevybral. Nebyl čas. Žně se blížily a bylo zapotřebí jednat. 24. července Krajský soud v Českých Budějovicích zamítl odvolání předsedy JZD v Chelčicích Ing. Václava Tůmy. Tím potvrdil původní rozsudek okresního soudu ve Strakoncích, který jej odsoudil k dvouletému podmíněčnému trestu a zákazu činnosti vedoucího pracovníka v hospodářských organizacích na dobu čtyř let.

Rozhodnutí soudu bylo třeba respektovat a provést. Pro Jana Urbánka jako vedoucího pracovníka organizace nadřazené Jednotným zemědělským družstvům v okrese to znamenalo jasný signál a vybídnutí k jednání. V tomto ohledu se nemusel nechat dlouho pobízet. Rozhodnutí soudu se totiž zdálo být poslední – vítěznou – tečkou za dlouhým, několikaletým bojem mezi jím zastupovanou Okresní zemědělskou správou a předsedou chelčického JZD. V posledních červencových dnech měla být

tato tečka za zápasem, který nebyl prost ani osobních animozit a výpadů, napsána definitivně.⁷⁷ Šlo o to vykonat rozhodnutí soudu.

V posledním červencovém týdnu se mezi strakonickou prokuraturou, Okresním výborem KSC a o OZS rozběhla horečná aktivita. Podnikaly se kroky k naplnění soudního rozhodnutí o zákazu výkonu řídicí funkce ing. Tůmou. Podle pokynů okresní prokuratury „*jmenovaný nesmí nadále být ve funkci předsedy družstva a řízení musí převzít ihned místopředseda*“.⁷⁸ Celou záležitostí se 31. července zabývali i na sekretariátu OV KSC, kde se však s takovým výkladem nespokojili, neboť: „*dle zjištění v JZD s. Ing. Tůma stále družstvo řídí a za družstvo jedná. Tento stav je nepřijatelný a nelze trpět*“.⁷⁹ V tomto směru nebyl zárukou ani místopředseda a s ním i celé představenstvo, o čemž na sekretariátu věděli. Výsledkem se tak stalo ujednání o svolání mimořádného představenstva rozšířeného o další členy JZD. To bylo jménem Okresního národního výboru a OZS svoláno – překotně hned na následující den.⁸⁰

Mimořádná rozšířená schůze představenstva JZD se uskutečnila odpoledne 1. srpna. Konala se v poněkud netradičním prostoru – v zasedacím sále ONV ve Strakonících – a za zcela mimořádných okolností. Tomu odpovídalo i obsazení. Vedle členů původního představenstva byli přítomní i tři členové Vesnické organizace KSC v Chelčicích, zástupce místního MNV, vedení OSZ, tajemník OV KSC pro zemědělství a za ONV náměstek předsedy a tajemník. Program jednání byl na příslušných místech důkladně připraven.⁸¹ Úkolem v sále nebylo nic menšího než ho realizovat. Po minulých nezdařech nebylo vhodné ponechat nic náhodě, čemuž nebývalé osazenstvo a místo jednání odpovídaly.

Po krátkém zahájení schůze tajemníkem ONV Trojanem si vzal slovo ředitel OZS Urbánek. Ve svém projevu se podrobně zabýval příčinami stavu v JZD. Upozornil na nesprávné působení některých jednotlivců a zneužívání vnitrodružstevní demokracie, kterou nelze nadřazovat platným zákonům – směrnicím, nařízením. OZS nemá v tomto

⁷⁷ SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání)

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání)

žádný zájem na zhoršení životní úrovně družstevníků a jde jen o uplatnění správných právních norem, dodržování pokynů řídicích orgánů včetně uplatňování vedoucí úlohy KSČ. Zdůraznil úlohu dělnické třídy a vedoucí postavení KSČ v naší společnosti a zhodnotil dosažené výsledky v okrese po krizovém období v roce 1968-69. „Je zájmem OZS aby i JZD Chelčice začalo plnit své poslání po boku ostatních družstev.“⁸² S konkrétním postupem, jak toho docílit, se mohli shromáždění členové předsednictva JZD seznámit zanedlouho. Z úst vedoucího kádrového oddělení OZS Zlocha vzešel podnět doplnit původní návrhovou komisi, jež by provedla dříve zneplatněnou volbu předsednictva v roce 1973 o dva aktuálně nepřítomné členy. Zbytek původní návrhové komise působil v představenstvu a byl v tu chvíli na místě jednání. Během následné diskuse byla do pléna navržena dvě konkrétní jména. Hlasovalo se ihned, proti nebyl nikdo, dva lidé se hlasování zdrželi.⁸³

Záhy poté byla vyhlášena přestávka. Návrhová komise zasedla, aby projednala připravený návrh dalšího představenstva JZD. Ještě toho odpoledne byl původním představenstvem přijat návrh na nové. Volba nebyla příliš jistá – šest členů se zdrželo. Soudní rozhodnutí zásadně změnilo situaci a poměr sil mezi JZD a nadřízenými orgány. Ta se po mnoha měsících značně vychýlila ve prospěch druhého z nich. V situaci, kdy se jednání představenstva stalo rozšířeným a bylo konáno na strakonickém ONV (představenstvo se v tuto chvíli nemohlo opřít o spontánní podporu družstevníků realizovanou petičními akcemi jako v minulosti), muselo představenstvo vstříc mocenské převaze akceptovat připravené řešení.

Z následné diskuse vyplývá, že zvolené řešení nebylo prosto kontroverzí. Terčem se stalo zejména doplnění členů návrhové komise o nové – což je v kompetenci členské schůze JZD, nikoli představenstva. Další střet se dal proto očekávat na členské schůzi družstevníků JZD, mimořádně svolané do Chelčic na pondělí 5. srpna, která měla změny ve vedení družstva s definitivní platností potvrdit.

⁸² SOkA. Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁸³ Ibid.

Ještě předtím – v pátek 2. srpna – přijel do chelčického JZD vedoucí kontrolního oddělení OZS Kraml, doprovázený tajemníkem úřadu Svojšem. Účelem jejich návštěvy bylo v souladu s rozhodnutím soudu zajistit kancelář předsedy JZD a převzít agendu do doby než nastoupí nový předseda. Prakticky to znamenalo zabránit bývalému předsedovi v dalším vykonávání funkce. Za jeho přítomnosti byla sepsána předávaná agenda a inventář kanceláře. Následně byla kancelář zapečetěna.

V pondělí 5. srpna 1974 dopoledne se v sále pohostinství Jednoty Chelčice konala mimořádná členská schůze družstva. Ze Strakonic na schůzi přijel jak ředitel Urbánek, tak i tajemník Trojan z ONV. Ten se na začátku ve svém projevu formálně vyjádřil k důvodům schůze. Po něm slovo již patřilo Urbánkovi, který zmiňuje rozšířené jednání představenstva a dohody na sekretariátu OV KSČ. Jménem OZS se zaručuje za rozvoj družstva, také nebude docházet ke snižování úrovně JZD. Zmiňuje dále sušárnu – rozhodně nemá OZS žádných námitek proti jejímu provozu, jestliže bude upřesněna její další koncepce a výrobní technologie. Kladně se vyjadřuje i k další výsadbě sadů a pokračování produkce ovoce. O případném slučování není zatím rozhodnuto, pouze se uvažuje o kooperaci v živočišné výrobě s JZD v sousedních Libějovicích.⁸⁴

Poté přišla na řadu očekávaná volba představenstva a komisí. Při volbě navrženého představenstva se ze 106 hlasujících zdrželo 12, proti návrhu nebyl nikdo. Okresní představitelé mohli být s průběhem schůze spokojeni. O hladký průběh se patrně postaralo přesvědčování družstevníků ze strany původního představenstva. Mnozí pochopili, že po rozhodnutí soudu klást odpor již nemá dalšího smyslu a je nutno spokojit se s možným. V novém představenstvu bylo několik členů bývalého. Moc před velkou částí obce zdiskreditovaných funkcionářů VO KSČ a ZO JZD se podařilo do velké míry ve vedení družstva omezit. Předsedou se po předchozí dohodě na sekretariátu stal bývalý předseda družstva z nedalekých Čičenic Bohuslav Filištejn. Okresní orgány docílily toho, co se téměř půldruhý rok nedařilo – dosadit loajální vedení družstva či spíše loajálnější než předchozí. Těšit je to však příliš nemohlo. Tato akce je stála příliš mnoho námahy a kreditu – nové představenstvo bylo zvoleno až po půldruhém roce

⁸⁴ SOkA Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

trvajícího sporu o platnost voleb představenstva z roku 1973. Neobešlo se bez pomoci rozsudku krajského soudu, který byl vyvrcholením kampaně proti předsedovi Tůmovi – výrazné osobnosti obrodného procesu v oblasti zemědělství – více jak čtyři roky po zahájení procesu normalizace v zemi. V anonymní dopise adresovaném z Chelčic řediteli OZS Urbánkovi to jeho autor vystihl lapidárně: „*jste volové a tím končím*“⁸⁵

II.II. Slučování a příchod nového předsedy

V návaznosti na dynamický rozvoj československého zemědělství v první polovině 70. let – vyznačující se rostoucím významem specializace a kooperace zemědělskými podniky – se v administrativě a politickém aparátu opět objevuje myšlenka dalšího slučování a koncentrace zemědělské výroby.⁸⁶ Nejednalo se o novou myšlenku, procesy slučování probíhaly po celou dosavadní dobu kolektivizovaného zemědělství – nejmarkantnější byly v letech 1960- 1962.⁸⁷ Další vlna slučování vycházela ze závěrů XIV. Sjezdu KSČ v roce 1971. Konkrétně byla myšlenka dále rozpracována plénem ÚV KSČ v dubnu 1972. Na svém květnovém zasedání se jí zabývalo i plénum OV KSČ ve Strakonících.

Nejen ve strakonickém okrese byla vlna slučování vedena myšlenkou, že úspěšný rozvoj kooperačních vztahů je mimo jiné podmíněn vzájemně hospodářsky vyváženými zemědělskými organizacemi.⁸⁸ V programu slučování bylo sloučit malé, hospodářsky a ekonomicky zaostávající zemědělské závody do větších celků s průměrnou výměrou zemědělské plochy kolem 1500 ha. Slučování však mělo často i důvody další – nejen ekonomické. Slučování družstev proběhlo na strakonickém okrese ve dvou vlnách. První vlna proběhla v zimě 1973/74. Původně bylo ze strany OZS do této vlny zařazeno i sloučení – resp. připojení – JZD Chelčice k družstvu ve Stožicích. Výslovně se v tomto případě měla vyřešit

⁸⁵ SOkA Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁸⁶ Průcha, Václav: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992 sv.2., Doplněk, Brno 2009.749-750 Beranová, Magdalena; Kubačák, Antonín: Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě, Libri, Praha 2010, s. 404, 405.

⁸⁷ Beranová, M., Kubačák, A. Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě, Libri, Praha 2010, s. 402

⁸⁸ SOkA Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

problematická politická situace v chelčickém družstvu. Pro JZD v Chelčicích s jeho hospodářskými výsledky to byl značně potupný návrh. Vše ale dopadlo jinak, neboť k 1. 1. 1974 se mezi 17 sloučených družstev JZD Chelčice – patrně z důvodů stále nevyřešené politické situace – nezařadilo. Do vlny slučování bylo družstvo zařazeno až v roce následujícím. Okresní ředitel Urbánek zcela jistě před družstevníky na zmíněné členské schůzi jménem OZS nemluvil pravdu, když opakoval, že mimo kooperaci s JZD Libějovice v živočišné výrobě se sloučením zatím neuvažují. Původní návrh OZS Strakonice z června 1974 – tedy ještě před Tůmovým vynuceným odchodem – totiž počítal s přičleněním Chelčic k Libějovicím. Sloučením by se podle tohoto návrhu řešila zejména „*složitá politická situace v JZD Chelčice*“.⁸⁹ Vedle toho se v případě Chelčic návrh soustředil na hospodářské otázky – větší rozvoj a rozsah zemědělské výroby, rozvoj ovocnářské výroby, využití stávajícího investičního fondu pro chov skotu a především ekonomické využití stávající víceúčelové sušky BS – 6, zejména pro zemědělské účely tohoto družstva. Ačkoliv byla OZS velmi důležitým správním článkem a hlavním řídicím prvkem pro jednotlivá JZD, připadlo konečné rozhodnutí ve věci slučování KZS a zejména KV KŠČ v Českých Budějovicích. V rámci řízení však došlo ke zvratu a sloučení proběhlo zcela opačným způsobem.⁹⁰

19. prosince 1974 se v kanceláři na MNV v Chelčicích konala společná schůze ZO KŠČ a obou zainteresovaných JZD. Schůze se konala za účasti předsedů obou družstev, dvou instruktorů OV KŠČ, vedoucího kádrového oddělení OZS Zlocha a tajemníka OZS Svojšeho. Úkolem schůze bylo zahájit kroky ke sloučení obou družstev. Přípravy byly svěřeny základním stranickým organizacím. Schůze ustanovila společný přípravný výbor (převažovali zde členové KŠČ), inventarizační komise a agitační skupiny, které měly během Vánočních prázdnin získat podpisy na podporu sloučení. Předsedům bylo dáno za úkol zajistit svolání představenstev, která měla na svých zasedáních odsouhlasit sloučení družstev. Schůze se dále dohodla na následujícím harmonogramu: po schválení v představenstvech

⁸⁹ SOkA Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁹⁰ Ibid.

JZD se sejdou předsedové ZO KSČ a MNV, kteří společně připraví návrh nového představenstva, komisí a dalších funkcionářů.⁹¹

Na stejném místě se v polovině ledna 1975 konalo zasedání přípravného slučovacího výboru. Úkolem jednání bylo zhodnotit průběh přípravy slučovacího procesu v obou družstvech a sjednotit návrhy na nové představenstvo sloučeného družstva. Agitátoři se shodli, že podpisová akce mezi členy JZD vyzněla kladně – až na malé výjimky. V Chelčicích nepodepsalo 16 členů, v Libějovicích 18. Dále byl dojednáán návrh na nové představenstvo sloučeného družstva. Poměr byl 8:7 ve prospěch Chelčic. Debata se také vedla ohledně obsazení výkonných a hospodářských funkcí v družstvu. Schůze se shodla na konkrétních jménech. V tomto směru je nutno upozornit zejména na navrženého hlavního agronoma Jindřicha Komrsku, původem z libějovického družstva, a hlavního ekonoma ing. Pavla Svatka.⁹² Oba ve svých funkcích působili následující půldruhou dekádu a stáli u dobrých hospodářských výsledků JZD Chelčice.

Jen předseda zatím chyběl. Původně se počítalo se stávajícím předsedou JZD Chelčice Filištejnem. Situace se však zkomplikovala během ledna 1975. Jelikož na vyšších místech nebylo schváleno sloučení JZD Čičenice s JZD ve Vodňanech, bylo na funkci čičenického předsedy počítáno s ním – na sekretariátu a na OZS s jeho prací panovala spokojenost. Tento funkcionář se počátkem roku vrátil po necelém půl roce zpět do JZD, kde působil předtím. Koncem ledna na další ze schůzí přípravného výboru představil tajemník OZS Kočovský nového kandidáta na předsedu. Tím byl také předseda JZD – tentokrát z nedalekého Bavorova – Josef Čížek. Koncem ledna bylo vedení nového družstva kompletní. Schválení členskou schůzí se stalo pouhou formalitou. Autorita strany byla obnovena a normalizační proces, patrně ke spokojenosti většiny aktérů, dokončen i v Chelčicích.

⁹¹ SOkA Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

⁹² Ibid.

III. Řízení a správa JZD

Na základě schválené koncepce z roku 1974 mělo sloučené družstvo následující řídicí strukturu.⁹³ Vrcholným orgánem byla členská schůze (zpravidla označovaná jako výroční členská schůze (VČS), která zasedala jednou ročně, zpravidla během měsíce února či března. Na schůzi družstevníci volili z podnětu návrhové komise představenstvo a členy jednotlivých komisí (zejm. revizní komise, aj.). S představenstvem se na schůzi zároveň potvrzovalo i vedení družstva – tedy konkrétní obsazení funkcí ve vedení družstva. Jak jsme naznačili, návrhy na vedoucí funkcionáře byly v období normalizace předjednány příslušnými stranickými orgány. V době mezi VČS vykonávalo funkci vrcholného orgánu představenstvo družstva, které se scházelo dvakrát měsíčně.⁹⁴

Prakticky stál v čele družstva jeho předseda, jehož úloha byla především politicko-organizační. K nejvyššímu vedení družstva dále patřil místopředseda, hlavní agronom a ekonom družstva. Hlavnímu agronomovi byla podřízena oblast rostlinné výroby (RV), která byla dále rozdělena mezi dvě střediska (Chelčice a Libějovice), za které zodpovídali agronomové a technici RV. Kromě toho spadaly pod tento úsek ovocné sady a správa sušárny kostní moučky a krve BS – 6. Za úsek živočišné výroby (ŽV) odpovídal hlavní zootechnik a jemu podřízení zootechnikové. Živočišná výroba byla úplně sjednocena – čímž se naplňoval jeden z dílčích cílů sloučení. Dalším samostatným úsekem byly dílny, které vedl hlavní mechanizátor družstva. Jednotliví mistři pak vedli dílny v Chelčicích a Libějovicích. Pod kompetenci hlavního mechanizátora spadaly také sklady. Konečně zde působil ekonom, jemu podřízená účtárna a hlavní skladník družstva.⁹⁵

Jednou za týden – obvykle v kanceláři předsedy – se konaly výrobní porady. Těch se zpravidla účastnilo technicko-hospodářské vedení družstva, případně zainteresovaní pracovníci v závislosti na projednávané agendě.

⁹³ Viz. Přílohy 6..II.

⁹⁴ SOkA Strakonice, Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, Slučování JZD (návrhy, rozhodnutí).

⁹⁵ Ibid.

V případě nenadálých událostí, či pohotovosti se porady konaly improvizovaně.

Výraznou změnu pro působení družstva znamenalo přičlenění JZD v Bavorově k Chelčicím na podzim 1983. Co do obhospodařovaných hektarů bylo bavorovské JZD větším (2000 ha) než chelčické (1500 ha). Tímto sloučením vznikla největší zemědělská organizace na strakonickém okrese (3900 ha).⁹⁶ Zásah si vynutil změnu organizační struktury. Rostlinná výroba byla rozdělena mezi dvě střediska – v Bavorově a Chelčicích. Živočišná výroba si zachovala jednotnou strukturu, s podřízeností jednotlivých úseků (většinou se jednalo o kravíny) středisku živočišné výroby.⁹⁷

Kromě již zmiňovaných přibyly během 80. let další nové úseky. Jmenujme stavební středisko, středisko výroby krmiv, nákladní dopravu, laboratoř, závodní kuchyni či mateřskou školu. Ve druhé polovině 80. let přibyla zpracovna ovoce a konečně v roce 1989 i kompletní výroba ovocných koncentrátů. Od počátku 80. let bylo družstvo rozděleno na 25 samostatných chovných jednotek.⁹⁸

IV. Oblasti výroby a ekonomika družstva

Mezi zásadní výtky adresované v první polovině 70. let bývalému vedení družstva ze strany okresních orgánů patřil přílišný rozsah přidružené výroby na celkových výkonech družstva, který pokrýval více než 50% celkové produkce. Proto jednou ze základních myšlenek, proklamovaných novým vedením družstva v souladu se stranickými direktivami, bylo zvýšení podílu zemědělské výroby. Hlavní – všemožně zdůrazňovanou – prioritou mělo být zvýšení produkce rostlinné výroby.⁹⁹

Všeobecné volání po snižování proporce přidružených aktivit v produkci družstva však v případě Chelčic přinášelo zásadní sociální rizika. Bylo v

⁹⁶ Hanušová, J. Historie vzniku JZD na Strakonicku, Budovatel Strakonicka, 3, 1989, 25.5, 21, s. 2.

⁹⁷ Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1998 (nezpracovaný fond).

⁹⁸ Ibid., Z diskuse na 9. zasedání ÚV KSČ. Věda urychleně do praxe, Budovatel Strakonicka, 2, 1988, 21.4, 16, s. 1.

⁹⁹ SOkA. Strakonice, Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1999 (nezpracovaný fond).

zájmu okresní správy dále nedestabilizovat situaci v obci, ba naopak vytvořit podmínky ke stabilizaci situace a další růst.

V kampani za sesazení bývalého předsedy Tůmy se okresní ředitel Urbánek před družstevníky zavazoval, že nemá zájem na snížení životní úrovně družstevníků. Skokové omezení provozu sušky či její úplné přesunutí do jiného závodu by takový pokles výnosů družstva zcela jistě způsobilo. Projevilo by se to na výšce platů, prémie nebo dalších družstevních výhod (např. půjčky z FKSP). Sušárna byla hlavním zdrojem družstevního zisku.¹⁰⁰

Jedinou cestou, jak zachovat stávající objem přidružené výroby a přitom snižovat její podíl na celkové produkci družstva, bylo zásadním způsobem zvýšit objem zemědělské produkce. V případě chelčického družstva šlo o několik způsobů (o kterých se zmíníme níže) při vzájemném propojení technických možností, vhodného systému řízení a entuziasmu vedoucích pracovníků.

IV. A. Rostlinná výroba

„Základem je pořádek v osevním postupu“¹⁰¹

Družstvo hospodařící na půdě v průměrné výšce 450 m.n.m. s hodnocením zpracovatelnosti půdy jako těžké až středně těžké nemohlo příliš spoléhat na klimatické výhody.¹⁰² Nové vedení družstva připravilo obilnářský program, který stanovoval velmi odvážné číslo 50 q obilovin z každého hektaru (průměrný výnos z jednoho hektaru v předcházející pětiletce se pohyboval kolem 35 q). V těchto složitých podmínkách proto družstvo zvolilo pětihoný osevní postup, který měl zaručit dobrý stav půdy po celou dobu trvání cyklu.¹⁰³ Důležitým článkem v osevním systému – při 60 % zastoupení obilovin – bylo setí jetele a silážní kukuřice. Jednalo se o plodiny s vysokým podílem organických hnojiv. Důležité bylo také kvalitní

¹⁰⁰ SOKA, Strakonice, Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1999 (nezpracovaný fond).

¹⁰¹ Doležal, V. Za zkušenostmi družstevníků z Chelčic. Cesty k efektivnosti, Jihočeská pravda, 37, 18.11.1981, č. 273, s. 4.

¹⁰² David, Petr: JZD Mír Chelčice, dvanáctidílný soubor prospektů, Merkur Brno 1989.

¹⁰³ Doležal, V. Za zkušenostmi družstevníků z Chelčic. Cesty k efektivnosti, Jihočeská pravda, 37, 18.11.1981, č. 273, s. 4.

provedení agrotechnických prací – včasná a mělká podmítka, provedená výhradně pluhováním. Rovněž důležitá byla příprava pole před setím. Pole se v tomto případě musela dokonce několikrát „projet“ s tím, že povrch musel zůstat čistý. Důležité bylo stanovení správného výsevku (v závislosti na proměnlivých podmínkách je i na jednom poli výsevek různý) a také hloubky setí. Dalším neméně důležitým procesem byla chemická příprava půdy – hnojení. „Alchymie“ hnojiv byla doménou hlavního agronoma Jindřicha Komrsky.¹⁰⁴ Chemizace zemědělství byla dobovým trendem, plošně se rozmáhalo její hojné používání, až nadužívání. Hlavní agronom Komrška pečlivě sledoval nové přípravky a snažil se o co nejvhodnější výběr. Pod jeho vedením se ve spolupráci s Výzkumným ústavem obilnářským realizovaly poloprovozní pokusy, při kterých se ověřovaly nejvhodnější odrůdy obilovin pro zdejší podmínky.¹⁰⁵

V roce 1976 byl průměrný výnos z pšenice 41,1 q/ha. V roce 1977 se podařilo výnos zvýšit a činil 46,2 q. Výsledky v této oblasti se družstvo zařadilo na první místo mezi JZD v okrese. Na podzimních dožínkách v Olomouci bylo díky úspěchům v obilnářství a celkově za výborné hospodářské výsledky oceněno Řádem práce.

K podobným výsledkům v této oblasti se družstvu podařilo vrátit až v průběhu osmdesátých let. Co se týče sklizně, počínaje velmi špatným rokem 1979, mají výsledky sestupnou tendenci (např. 32,3 q/ha u obilovin v roce 1982). Tento trend se podařilo zvrátit v roce 1983 (43,5 q/ha) a potvrdit opačný v roce následujícím (47,5 q/ha). V roce 1985 (49,3) a 1988 (rekordních 51,3). Nicméně, například v roce 1986 – prvním roce osmého pětiletého plánu klesl výnos z hektaru na 40 q. Jistě se projevil nepříznivé meteorologické podmínky, které po několik let od konce sedmdesátých let negativně ovlivňovaly sklizně. Politika přednostního zaměření na obiloviny měla svá úskalí. Z hlediska státního plánu byly obecně obilniny preferovanou komoditou. Mediálně a propagandisticky byly zejména výsledky u pšenice vyzdvihovány nad ostatní produkci. Družstva se proto na ně přednostně zaměřovala. Tím však věnovala méně pozornosti dalším komoditám. Nejvíce se to odráželo v produkci brambor, která během let

¹⁰⁴ Tomešová, L. Dosavadní úspěchy zavazují. Na návštěvě u nositelů Řádu práce v Chelčicích, Jihočeská pravda, 33, 1977, 28.9., s. 4.

¹⁰⁵ Ibid.

normalizace trvale stagnovala a zaostávala za státním plánem. Tato tendence je patrná i v případě Chelčic. Nejmarkantněji se to projevovalo v posledním roce pětiletého plánu, v době „dohánění plánu“.¹⁰⁶ Přednostně se i v Chelčicích zaměřovali na obilniny, přičemž byly zanedbávány ostatní plodiny. V roce následujícím – s novým plánem –, jako i v jiných družstvech údernické tempo opadlo. V roce 1986 i v Chelčicích výnos spadl na 40 q/ha.¹⁰⁷

IV. B. Sady

Se zakládáním sadů se v podmínkách JZD započalo již v druhé polovině 60. let (od roku 1967).¹⁰⁸ Navazovalo na dlouhou tradici ovocnářství v tomto regionu. I přes zdánlivě nevhodné, relativně vysoko položené partie, patřilo Chelčicko společně s blízkými Krtely (Rábín) a vzdálenějšími Lhenicemi již od 19. století k tradiční ovocnářské oblasti.¹⁰⁹ Počátkem 70. let uspěla ovocnářská produkce družstva (zejména jablek) na zemědělských přehlídkách (Zahrada Čech 1973). Rozvíjet dále „peckářskou“ tradici ve specifických podmínkách intenzifikovaného zemědělství bylo vedle zvýšené produkce obilovin dalším důležitým úkolem nového vedení družstva. Směr tomuto úsilí vytyčilo – již v roce 1974 – utvoření společného kooperačního sdružení s JZD Lhenice, JZD Rábín a podnikem Zelenina České Budějovice, které mělo usnadnit krytí poptávky po lokálním ovoci v regionu.¹¹⁰

I řídicí orgány si uvědomovaly, že ve společnosti roste poptávka po ovoci a zelenině. V souvislosti se státní politikou zemědělské soběstačnosti v plodinách mírného pásma a s tím souvisejícího omezování dovozu přistupovalo vedení okresní zemědělské správy k přehodnocení svého

¹⁰⁶ Olič, Jan: Role přidružené výroby na výkonnosti zemědělství v komunistickém Československu v osmdesátých letech 20. století, Praha 2013, Diplomová práce, VŠE, Národohospodářská fakulta, Vedoucí práce Pavel Szobi, s. 9.

¹⁰⁷ SOKA. Strakonice, Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1999 (nezpracovaný fond).

¹⁰⁸ Jelínek, Adolf a kol.: 20 let JZD, Výstavnictví MZVž., Praha 1969, s. 156, Kavanová – Mušková, Klára; Iral, Jiří: Chelčice – Jihočeská vesnice roku 2000 a 2013, Obec Chelčice, Chelčice 2013, s. 22.

¹⁰⁹ Kavanová – Mušková, Klára; Iral, Jiří: Chelčice – Jihočeská vesnice roku 2000 a 2013, Obec Chelčice, Chelčice 2013, s. 22.

¹¹⁰ Stachová, J. Jakostnější ovoce na náš stůl (Výroba ovoce – JZD Lhenice, Rábín, Chelčice), Jihočeská pravda, 35, 1979, 4.7., s. 4.

dosavadního přístupu k této specializaci dokonce i v případě Chelčic, kde lze tento obrat sledovat v projevu okresního ředitele Urbánka před volbou nového představenstva. V létě 1974 shromážděným družstevníkům přislíbil, že produkce ovoce bude v družstvu zachována.¹¹¹ Jasnou linii poskytla komplexní ovocnářská koncepce – schválená Jihočeským krajským výborem KSČ v roce 1978, kdy byly úzkou ovocnářskou specializací pověřeny čtyři zemědělská družstva (Lhenice, Rábín, Chelčice a v menší míře i JZD Temelín).¹¹² Koncepce se snažila zvrátit skutečnost, že zejména jablka musela být do jižních Čech dovážena z jiných krajů či ze zahraničí. V rámci úplné soběstačnosti uložila koncepce zvýšit produkci tuzemského ovoce, která by v budoucnu znásobila hodnotu spotřeby o polovinu její aktuální úrovně (např. z 3100 tun jablek v roce 1978 na 8000 tun v roce 1990).¹¹³ U některých druhů peckovin a bobulovin pak zajistit výhodné exportní možnosti. V druhé polovině 70. let se výměra sadů ustálila na rozsahu kolem 140 ha – převážně jabloní. Koncepce počítala s další výsadbou, rozšířením sadů o dalších 500 ha do roku 1990. V rámci kooperačního uskupení se v roce 1978 přikročilo ke stavbě klimatizovaného skladu. Ten měl zajistit dlouhou životnost uskladněného ovoce – díky atmosférickým podmínkám mělo ovoce v plynotěsných komorách skladu dozrávat pomaleji. Ocenit to měli v jarních měsících především spotřebitelé. Kapacita velkokapacitního skladu činila 2130 t. I přes vysoké náklady na jeho stavbu a další provoz se díky skladu podařilo snížit jarní dovozy jablek ze zahraničí – a omezovat devizové náklady za jejich nákup.

I přes státním plánem kladený důraz na vyváženou produkci, který obecně vycházel z politiky soběstačnosti v zemědělské produkci, můžeme v případě JZD Chelčice vysledovat trend specializace na určité úseky zemědělské výroby. Navzdory státem a stranou deklarované politice všeobecné nivelizace produkce zemědělských družstev sloužící k účelům „výživy národa“, měly různé řídicí orgány ke specializačním snahám zemědělských organizací v posledku nejednoznačný, ambivalentní postoj. Za specifických okolností se některým družstvům podařilo proti centru

¹¹¹ SOKA, Strakonice, Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1999 (nezpracovaný fond).

¹¹² Čížek, J. Abychom přestali dovážet ovoce (JZD s ovocnářskou specializací), Jihočeská pravda, 38, 1982, 5.5, č. 105, s. 4.

¹¹³ Ibid.

prosadit své vlastní rozvojové plány – směřovat ke specializaci a těžit tak z koncesí na omezeném trhu.¹¹⁴ JZD Chelčice mělo štěstí, že se souhlasem řídicích orgánů mohlo rozvíjet perspektivní a lukrativní obory. Vedle obligátních obilovin, to byl především chov skotu a produkce ovoce.

IV. C. Živočišná výroba

„Vždyť skot je a zůstane trvale rozhodujícím produktem živočišné výroby v každém zemědělském závodě. Rozvoj skotu též řeší ekonomiku každého zemědělského závodu.“¹¹⁵

Zlepšení úrovně produkce na tomto úseku bylo jedním z důvodů sloučení se sousedním JZD Libějovice v roce 1975. Zvýšení produkce a její intenzity – v porovnání s předcházejícím obdobím – bylo v oblasti živočišné výroby (v mase a mléku) výrazně dosaženo již během druhé poloviny 70. let. Družstvo se v této oblasti soustředilo na dvě základní oblasti – chov skotu (produkce mléka a masa) a chov prasat (produkce masa). Doplňkově se také zabývalo chovem drůbeže, ovcí a kaprů.¹¹⁶

K živočišné produkci neodmyslitelně patří výroba krmiv pro dobytek – sena, siláže a senáže. Světová ekonomická krize sedmdesátých let výrazně zasáhla i do československého zemědělství. V roce 1976 se rapidně zvedly ceny krmiv pro dobytek. Československo významný podíl krmiv dováželo z nesocialistických zemí, čímž vycházelo vstříc zejména růstu produkce vepřového masa a jeho spotřebě. Zvýšení cen si vynutilo omezení dovozu ze strany státu (zamezení odtoku deviz) a do popředí se dostala otázka soběstačnosti v této důležité oblasti.¹¹⁷

Zvýšit produkci a intenzitu živočišné výroby v Chelčicích znamenalo především dobře zajistit oblast produkce vlastních krmiv pro

¹¹⁴ Olič, Jan: Role přidružené výroby na výkonnosti zemědělství v komunistickém Československu v osmdesátých letech 20. století, Praha 2013, Diplomová práce, VŠE, Národohospodářská fakulta, Vedoucí práce Pavel Szobi, s. 63.

¹¹⁵ Čížek, J. Vyšší aktivitu komunistů, Z diskuse na 10. plenárním zasedání JKV KSČ (Příspěvek předsedy JZD Chelčice), Jihočeská pravda, 36, 1980, 2.1, s. 3.

¹¹⁶ David, P. JZD Mír Chelčice, dvanáctidílný soubor prospektů, Brno 1989

¹¹⁷ Myant, Martin: The Czechoslovak Economy 1948-1988. Cambridge University Press, Cambridge 1989, s. 198.

dobytěk – jako předpoklad pro zvýšení velikosti stád a počtu kusů. Nejdříve se družstvo postaralo o to, aby mělo dost vhodně zamokřených lučních porostů.¹¹⁸ Toho bylo dosaženo díky melioracím, rekultivacím a dalším terénním úpravám. Na většině ploch se snažilo dosáhnout vícesečnosti, kdy družstevníci zahajovali první seč velmi časně a dosáhli tak mladé a kvalitní píce.¹¹⁹ Pozornost se v družstvu věnovala i vhodným technikám její konzervace. Píce tak byla kvalitní. Během let 6. pětiletky získalo družstvo třikrát titul nejlepšího pěstitele píce v Jihočeském kraji. Dostatek v objemných krmivech se ve druhé polovině sedmdesátých rovněž projevil i na úspoře v hospodaření s jadrnými krmivy, které pomohla i výroba krmiv na vlastní granulovací lince (1,42 kg jádra na kilogram přírůsteku proti 2,54 kg v průměru okresu).

Ještě do poloviny sedmdesátých let nebyl chov skotu mezi zemědělskými družstvy příliš preferovaným směrem. Vyplácela se spíše méně náročná a rychleji návratná produkce vepřového a drůbežního masa (rychlé výnosy, poměrně nízké investice). Produkce hovězího masa a mléka se z důvodu náročnosti chovu (delší investice v podobě tříletého cyklu) a nízkých výkupních cen v této době příliš nevyplácela.¹²⁰ Navzdory tomu v Chelčicích ve druhé polovině sedmdesátých let tato orientace převládla. Zlepšením v oblasti přípravy krmiv se během dvou let podařilo výrazně zvýšit dříve velmi problematickou produkci mléka. Dalšímu vývoji v této oblasti pozitivně nahrál vzestup výkupních cen hovězího masa (o 45%) a mléka (o 25%) mezi léty 1979 – 1982, kdy se za zmíněné období u vepřového masa zvýšil pouze o 13%. Chov skotu se v této situaci stával výnosným. Během 80. let se na něj družstvo orientovalo stále více právě na úkor utlumované produkce vepřového masa. Na celkových hospodářských výkonech družstva v oblasti živočišné výroby získal chov skotu více jak dvoutřetinový podíl. Na rozdíl od rostlinné výroby docházelo v živočišné výrobě v JZD Chelčice pravidelně k produkci nad plán.

¹¹⁸ Doležal, V: *Za zkušenostmi družstevníků z Chelčic. Cesty k efektivnosti (výroba obilovin)*, Jihočeská pravda, 37,18.11, s. 4.

¹¹⁹ *Ibid*

¹²⁰ Myant, Martin: *The Czechoslovak Economy 1948-1988*. Cambridge University Press, Cambridge 1989, s. 198.

IV. D. Přidružená výroba

V Chelčicích měli s přidruženou výrobou několikaletou zkušenost. Začínali s ní ve druhé polovině 60. let, aby na přelomu dekády činila již přes polovinu hospodářských výkonů družstva (zejm. výroba cihel, stavební práce, sušička). V první polovině sedmdesátých se však vlně centrálně řízeného utlumení přidružené výroby u JZD nevyhnuli ani tady. Právě rozsah přidružené výroby se stal jedním z nejvýraznějších bodů kritiky používané proti tehdejšímu předsedovi JZD Tůmovi.

Právě s ním osobně je spojen největší družstevní nezemědělský projekt – sušárna kostního vývaru BS-6. Předseda JZD jej osobně navrhnul koncem 60. let, návrh si nechal patentovat a do zkušebního provozu jej v Chelčicích uvedli v roce 1970. Návrh vycházel z původní koncepce sušárny píce a obilovin. Tůma přizpůsobil její chod místo na sušení píce na sušení jateční krve a kostí. Tento – jinak odpadní materiál – byl však velmi bohatý na bílkoviny a dusíkaté látky.¹²¹ Jeho zpracování bylo dosud považované za nerealizovatelné a příliš nákladné. Byl s ním nakládáno jako s odpadem, jehož náklady na likvidaci byly při velkém zatížení životního prostředí velmi vysoké. V Chelčicích, jako první v Československu, jej začali zpracovávat. Kamiony svázely ze závodů masného průmyslu v celém Jihočeském kraji kosti a krev. Provoz je sušil a zpracovával na bílkoviny bohatou kostní moučku, která se zejména v druhé polovině 70. let stala v Československu vyhledávanou alternativou k dováženým krmivům z kapitalistických států. Moučka se přimíchávala k jaderným krmivům, které dále zhodnocovala.

Ačkoliv se jednalo o velmi horké téma, nebyla s nástupem nového vedení družstva po roce 1975 produkce sušárny omezena ani převedena pod jinou organizaci (jak původně zamýšlela OZS). Navíc podle Tůmova patentu se výroba kostní moučky rozběhla v několika dalších JZD v Československu.¹²² V druhé polovině 70. let se díky nedostatku dovážených krmiv stala sušárna velmi výnosným provozem, vybízející navíc vedení družstva k maximalizaci její produkce. Svými nízkými náklady na provoz a vysokými výnosy měla značný podíl na celkovém zisku družstva. Její provoz měl však značná omezení. Přestože nepodléhala přidružená

¹²¹ Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1998 (nezpracovaný fond).

¹²² Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1998 (nezpracovaný fond).

výroba u JZD státnímu plánu, byl její provoz do jisté míry podřízen dohledu strakonické OZS. Neúměrně zvyšovat produkci na sušárně nebylo proto vedením družstva možné. Je zajímavé, že i přes proklamace a kampaň vedenou proti bývalému vedení družstva (především za příliš vysoký podíl přidružené výroby) se podíl přidružené výroby na celkových výkonech družstva zásadně nesnížil. V roce 1980 činil 40% (pro srovnání, počátkem sedmdesátých se pohyboval kolem 50%).¹²³

Sušárna však měla pro družstvo i další rozměr. Její autor se několik let soudil o přiznání nevyplacených podílů na produkci sušárny, která mu podle smlouvy jako vynálezci (uzavřel ji jako předseda družstva) měla náležet. Soudní spor trval od roku 1976 do roku 1983 a z dokumentů se zdá, že jeho průběh byl značně poznamenán zásahem státních a stranických orgánů do řízení, které nakonec vyznělo v neprospěch žalujícího.¹²⁴

V. Intenzifikace výroby

„Naše zkušenosti podporují závěry 8. i 11. zasedání ÚV KSČ, že v neformálním, masovém a co nejrychlejším uplatňování všech ověřených vědeckotechnických poznatků v praxi je ta největší rezerva našeho socialistického zemědělství.“¹²⁵

V důsledku nestability na světových trzích se od poloviny sedmdesátých let orientuje československé státní a stranické vedení na dosažení co největší míry nezávislosti na těchto výkyvech. V situaci, kdy v rámci RVHP příliš nefungovala vzájemná spolupráce a rozdělení specializací podle přírodních podmínek, to znamenalo důraz na soběstačnost v zemědělských produktech.¹²⁶ Výsledky 5. pětiletého plánu slibovaly státnímu a stranickému vedení optimistické vyhlídky ohledně možností československého zemědělství. Dosažení úplné soběstačnosti bylo však možné jen cestou vyšší intenzifikace výroby. V dobovém mediálním

¹²³ SOKA. Strakonice, Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1999 (nezpracovaný fond).

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ X. celostátní sjezd JZD, Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1985, s. 169, projev Josefa Čížka

¹²⁶ Myant, Martin: The Czechoslovak Economy 1948-1988. Cambridge University Press, Cambridge 1989, s. 202.

provozu se za tímto pojmem skrýval především důraz na rychlé zavádění vědecko-technických poznatků do praxe a zavádění žádoucích organizačních a řídicích modelů.

VTR – vědecko technická revoluce – a rychlé aplikování jejích poznatků do praxe byl v dobovém diskurzu velmi skloňovaný pojem. Často se jednalo o pouhou frázi a mediální zkratku. Nicméně, i v zemědělství – v družstvech, státních statcích či dalších organizacích – se v mnoha případech jednalo o vitální koncept. Stejně tomu bylo i v Chelčicích. Propojení s vysokoškolskými a vědeckými pracovišti se zde realizovalo již od šedesátých let, kdy si vedoucí pracovníci družstva dodělávali vysokoškolské kvalifikace. Spolupráci s pobočkou Vysoké školy zemědělské v Českých Budějovicích zde navázal během svého studia chelčický předseda Václav Tůma. Podobně i vedoucí provozu sušárny kostní moučky Marie Hucková, která zde na téma fungování sušárny BS – 6 obhájila v roce 1972 svou diplomovou práci.¹²⁷

Ve druhé polovině sedmdesátých let se spolupráce s vědeckými pracovišti zaměřila především na ovocnářskou oblast. Pěstování ovoce se svými specifiky se nabízelo. Více než ostatní oblasti rostlinné i živočišné výroby byla jeho produkce závislá na počasí a jeho stále častějších výkyvech. Špatné roky na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let – zejména sucho – se podepsaly na propadu produkce a nesplnění plánu v oblasti rostlinné výroby.¹²⁸ I přes tyto výkyvy se přednostní orientace na ovocnářství ukazovala vedení družstva velmi perspektivní. Družstvo proto vyvíjelo v této oblasti značné úsilí k zavádění nových metod vedoucí ke zvyšování a zkvalitňování produkce ovoce. V roce 1978 byla navázána spolupráce s Jihočeským biologickým centrem – pobočkou ČSAV v Českých Budějovicích a Výzkumným ústavem ovocnářským v Holoubousích u Jičína.¹²⁹ V tom roce byl v družstvu zahájen program integrované chemické ochrany. Program spočíval ve sledování a vyhodnocování výskytu škůdců a chorob v ovocných sadech pomocí hydrometeorologické stanice,

¹²⁷ Hucková, Marie: Ekonomické zhodnocení víceúčelové sušičky BS – 6 v JZD Chelčice, s ohledem na její podnikový a celospolečenský význam, České Budějovice 1972, Diplomová práce, PEF VŠZ České Budějovice.

¹²⁸ SOKA. Strakonice, Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1999 (nezpracovaný fond).

¹²⁹ X. celostátní sjezd JZD, Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1985, s. 167, projev Josefa Čížka

feromonových a světelných lapáků. Chemický postřik se prováděl pouze při nadlimitním výskytu škůdců a chorob. Družstvu se tím podařilo ušetřit jednu třetinu částek za nákup chemických postřiků v porovnání s předchozím obdobím (během šesti let programu se podařilo tak ušetřit 620 000 korun).¹³⁰

V roce 1983 bylo uvedeno do provozu chemické středisko, kde byly instalovány dvě míchací linky. Díky ultrazvukovému generátoru v nich docházelo k důkladnějšímu promíšení chemických postřiků než za běžně používaných postupů. Touto cestou bylo dosaženo úspory o 20 – 30 % z účinné složky proti předchozímu stavu. Snižovala se rovněž míra ekologické zátěže. Středisko se rovněž ve spolupráci s dalšími subjekty podílelo na vývoji kapalných hnojiv – zejména pro oblast ovocnářství.¹³¹

Snaha snížit náklady na chemické prostředky nevedla jen přes možnosti jejich co nejefektivnějšího využívání. Perspektivní – i z hlediska životního prostředí – se ukázala biologická ochrana rostlin. Právě tou se zabývala biologická laboratoř, založená v družstvu počátkem osmdesátých let. Také ona byla prioritně orientována směrem k ovocnářství, k minimalizování působení škůdců pomocí jejich přirozených nepřátel. Během několika málo let se družstvu podařilo přejít od experimentování k velkoobjemové produkci několika druhů dravých roztočů (zejm. *Phytoseilus persimilis*), jejichž aplikování a servis družstvo nabízelo i jiným zemědělským organizacím. Kromě ochrany sadů se biologická ochrana využívala také u skleníkových kultur, zejména při ochraně rychlené zeleniny proti největšímu škůdci v těchto podmínkách – svlušce chmelové. Odběrateli těchto služeb se tak staly zejména organizace zabývající se pěstováním zeleniny.¹³²

Vedle biologické laboratoře působila v družstvu i agrolaboratoř, která svými informacemi zabezpečovala řadu výrobních úseků družstva. Jednalo se například o rozborů půd s návrhy na racionalizaci dávky živin a hnojiv; rozborů krmiv; rozborů listů a plodů; rozborů povrchových a odpadních vod; stanovování jakosti chlévského hnoje, rozborů mléka.¹³³

¹³⁰ Ibid. s. 168.

¹³¹ X. celostátní sjezd JZD, Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1985, s. 168, projev Josefa Čížka

¹³² David, P. JZD Mír Chelčice, dvanáctidílný soubor prospektů, Brno 1989

¹³³ David, P. JZD Mír Chelčice, dvanáctidílný soubor prospektů, Brno 1989

O efektivitě zemědělské produkce rozhodovalo i vhodné strojové vybavení. Přiškrčení dovozu koncem sedmdesátých let spojené s imperativem hospodářské autarkie se promítlo i do širší vybavenosti zemědělskými stroji. Nedostatek zasáhl především mladá, nově se rozvíjející zemědělská odvětví, pro které se v socialistických státech nevyrobila odpovídající strojní technika. Mezi ně patřilo i ovocnářství. V těchto oblastech se tak družstva často spoléhala na vlastnoručně vyrobenou – většinou adaptovanou – zemědělskou techniku.¹³⁴ To však v mnoha případech nestačilo, neboť rozvíjející se výroba si vynutila v těchto oblastech výkonnou a spolehlivou techniku. Díky svým dobrým hospodářským výsledkům si mohlo chelčické družstvo čas od času dovolit koupit techniku i z kapitalistických států. Jestliže mělo družstvo dostatek vlastních deviz na jejich pořízení, mohlo si je ze zahraničí zakoupit. Avšak i v této situaci musel být obchod odsouhlasen nadřízenými orgány. Prostředky na koupi techniky mohl poskytnout i stát pomocí účelové dotace. Oblast ovocnářství v družstvu byla postupně během osmdesátých let vybavena potřebnou technikou z dovozu.¹³⁵

VI. Řízení a organizace práce

„Výsledky družstva nejlépe ukazují, co lze dosáhnout v některaké výjimečných podmínkách a potvrzují zásadu, že hodně nepříznivých vlivů, které přináší přírodní podmínky, se dá vyloučit dobrou řídicí a organizačtorskou činností a obětavou prací všech družstevníků.“¹³⁶

Vedle aplikace vědeckých poznatků do praxe a možnosti nasazovat moderní techniku bylo klíčem k dobrým hospodářským výsledkům nalezení vhodného způsobu organizace práce a řízení družstva. Vedení družstva především dbalo na koncepčnost v aktivitách družstva. V tomto směru vedení zpracovávalo dlouhodobé plány rozvoje, které definovaly aktivity

¹³⁴ Pirnosová, B: Podzim tu voní jablky (JZD Chelčice součást kooperačního sdružení Lhenice, výroba ovoce a zeleniny), Jihočeská pravda, 36, 1980, 24.10, s. 11.

¹³⁵ David, P. JZD Mír Chelčice, dvanáctidílný soubor prospektů, Brno 1989.

¹³⁶ X. celostátní sjezd JZD, Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1985, s. 168, projev Josefa Čížka

družstva a s ní související investiční projekty v horizontu desetiletí. Družstvo např. počítalo, že v dlouhodobé perspektivě bude postupně utlumovat výrobu na sušárně, která byla dále ekologicky neudržitelná. Na místo této činnosti plánovalo v rámci přidružené výroby (a v návaznosti na schválenou ovocnářskou koncepci) vybudovat zpracovnu ovoce a tím nahradit v budoucnu výnosnou produkci sušených krmiv.¹³⁷

Sledování cílů dlouhodobé koncepce bylo důležité a vedení družstva jim věnovalo patřičnou pozornost. Naplňování dlouhodobých cílů by však nebylo možné bez dílčích cílů a zajišťování jejich plnění. V případě JZD Chelčice se ukazovalo, že cestou k hospodářské efektivitě bylo důkladné rozpracování plánu a úkolů z něj vyplývajících na jednotlivé řídicí pracovníky, kolektivy a nakonec i jednotlivce. Jednotlivé úkoly státního plánu se v Chelčicích rozepisovaly na měsíce, dekády a dny – pro kolektivy i jednotlivce.¹³⁸ Následně byly vyhodnocovány na výrobních poradách. Jednotliví pracovníci – řídicí i řadoví družstevníci – byli zodpovědní za přidělené úkoly. Pracovníci byli rovněž na jejich plnění hmotně zainteresováni. Odměňování tudíž probíhalo diferencovaně v závislosti na provedení stanoveného úkolu. Podobně to fungovalo u správy techniky, která byla svěřována jednotlivým pracovníkům s odpovědností za její užívání a včasnost oprav. Podobně rozepisována byla spotřeba pohonných hmot na jednotlivá vozidla s vyhodnocováním jejich průměrné spotřeby. Rozsah úsporných opatření dokonce sahal i k odpovědnosti za hospodárné využití každého spotřebiče a osvětlení.¹³⁹

Zvláštní důraz byl kladen na využívání středních technických pracovníků – důležitého mezičlánku mezi vedením družstva a jednotlivými pracovišti. Počátkem osmdesátých let bylo družstvo po rozpočtové stránce rozděleno na chozrasčotová střediska.¹⁴⁰ Těmto 24 střediskům byly rozpracovány vedením jednotlivé plány a úkoly. Principy chozrasčotu se v Chelčicích uplatňovaly už dříve, než začaly být celostátně závazné (na

¹³⁷ David, Petr: JZD Mír Chelčice, dvanáctidílný soubor prospektů, Merkur Brno 1989; Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1998 (nezpracovaný fond).

¹³⁸ Čížek, J: Za vyšší aktivitu komunistů. Z diskuse na 10. plenárním zasedání JKV KSČ (příspěvek předsedy JZD Chelčice), Jihočeská pravda, 36, 1980, 2.1., s. 3.

¹³⁹ Čížek, J: Za vyšší aktivitu komunistů. Z diskuse na 10. plenárním zasedání JKV KSČ (příspěvek předsedy JZD Chelčice), Jihočeská pravda, 36, 1980, 2.1., s. 3.

¹⁴⁰ Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1998 (nezpracovaný fond).

základě nařízení vlády ČSSR od r. 1985).¹⁴¹ Chozraščotová střediska měla samostatný rozpočet a samostatně s ním nakládala, výsledky jednotlivých středisek byly pravidelně sledovány a poměřovány s ostatními, což podněcovalo k vzájemnému soutěžení. Nakládání s prostředky bylo vedením družstva důkladně sledováno a vyhodnocováno.¹⁴²

Podobný model organizace práce a odměňování fungoval i v úspěšném JZD AK Slušovice, o kterém v Chelčicích velmi dobře věděli a do jisté míry se jím inspirovali. V důsledném rozepisování a úkolování jednotlivých pracovišť a pracovníků tam postoupili velmi daleko. V některých vhodných oblastech a oborech (zejm. nákladní doprava) vyústilo v uplatňování režimu tzv. socialistické péče.¹⁴³ V praxi to znamenalo svým způsobem privatizaci výrobních prostředků – pracovník samostatně disponoval pracovištěm či vozidlem, za které po všech stránkách odpovídal, družstvo si jej pouze sjednávalo k určitým výkonům. Přesto se až do takové míry podobný systém v Chelčicích nezavedl.

VII. Ekonomika družstva

Vysoký podíl přidružené výroby na celkové produkci družstva byl jedním z výrazných argumentů používaných proti bývalému vedení JZD. Tento podíl se s nástupem nového vedení družstva příliš nezmenšil. Např. v letech 1980, 1981 činil kolem více než 40 %.¹⁴⁴ Výroba sušárny se významným způsobem podílela na celkovém ročním zisku družstva, který se v těchto letech pohyboval kolem 10 milionů ročně.¹⁴⁵

Jak jsme zmínili, obecně byla přidružená výroba centrálními stranickými a státními orgány vnímána velmi ambivalentně. Jestliže se k ní v sedmdesátých letech přistupovalo s menší tolerancí, v osmdesátých letech (zejména od jejich poloviny) se situace poněkud proměnila, ačkoliv stále nebyla prosta jistých výkyvů. Například roce 1983 se otázkou přidružené

¹⁴¹ 107/1985 sb. ZÁŠADY VLÁDY Československé socialistické republiky a Ústřední rady odborů o účasti pracujících na tvorbě, realizaci a kontrole plnění pětiletého plánu a ročních prováděcích plánů hospodářského a sociálního rozvoje schválené usnesením vlády Československé socialistické republiky ze dne 24. října 1985 č. 270

¹⁴² Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1998 (nezpracovaný fond).

¹⁴³ Háit, Pavel: JZD AK Slušovice – hospodářský zázrak za socialismu, Praha 2009, Bakalářská práce, UK, Fakulta sociálních věd, Vedoucí práce Karel Půlpán, s. 23, 39.

¹⁴⁴ Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1998 (nezpracovaný fond).

¹⁴⁵ Ibid.

výroby zabývalo předsednictvo ÚV KSČ, která k ní zaujalo negativní postoj.¹⁴⁶ Ačkoliv bylo její povolování a míra nadále plně ponechána v kompetenci OZS, mělo negativní stanovisko nejvyššího stranického orgánu nepochybně svůj vliv.

O tom se mohli přesvědčit i v Chelčicích. V úrovni sklizně nedobřím roce 1981 se podíl produkce přidružené výroby k celkové zemědělské produkci družstva vyšplhal až na 86%.¹⁴⁷ Výsledek neuniknul plánovacím orgánům, které v rámci politiky nivelizace proti družstvům podnikaly různé dodatečné kroky. Znamé je v tomto směru mimořádné zdanění a jiné odvody do státního rozpočtu ze zisku JZD AK Slušovice.¹⁴⁸ Pokud se vedení družstva chtělo podobným exekutivním opatřením vyhnout, muselo s touto bilancí něco udělat. Na rozdíl od již zmíněných Slušovic se mohlo opřít o politické krytí, zajišťované díky předsedovi Josefu Čížkovi.¹⁴⁹ Na podzim 1983 bylo mimo jakoukoliv vlnu slučování (8 let po skočení posledního slučování) družstvo sloučeno se sousedním JZD Bavorov.¹⁵⁰

Ačkoliv družstvo v Bavorově hospodařilo na daleko větší výměře půdy (přibližně 2500 ha proti 1500 ha v Chelčicích), bylo přičleněno k chelčickému družstvu. JZD v Bavorově neprovozovalo přidruženou výrobu, svým zaměřením a oborovým mixem patřilo mezi tradiční zemědělská družstva.¹⁵¹ Počátkem osmdesátých let se dostalo do určitých problémů a zaměstnávalo vedení OZS (vysoký počet úhynů dobytka z důvodů nedbalostí a technologických chyb v chovných zařízeních). Novému JZD „Mír“ se sídlem v Chelčicích (sloučeno od 1. 11. 1983) se snížil podíl přidružené výroby na celkových výkonech na přijatelnějších 25 %, objem přidružené výroby k celkové zemědělské produkci se ustálil na míře kolem 45 %. Vedení družstva se tím vyhnulo mimořádným odvodům

¹⁴⁶ Olič, Jan: Role přidružené výroby na výkonnosti zemědělství v komunistickém Československu v osmdesátých letech 20. století, Praha 2013, Diplomová práce, VŠE, Národohospodářská fakulta, Vedoucí práce Pavel Szobi.s. 62, 63.

¹⁴⁷ SOKA. Strakonice, Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1999 (nezpracovaný fond).

¹⁴⁸ Hait, Pavel: JZD AK Slušovice – hospodářský zázrak za socialismu, Praha 2009, Bakalářská práce, UK, Fakulta sociálních věd, Vedoucí práce Karel Půlpán, s. 30.

¹⁴⁹ Ibid. s. 62.

¹⁵⁰ Z diskuse na 9. zasedání ÚV KSČ. Věda urychleně do praxe, Budovatel Strakonicka, 2, 1988, 21.4, 16, s. 1

¹⁵¹ Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, Slučování JZD (návrhy, rozhodnutí), MNV Chelčice 1945-1990 (nezpracovaný fond).

z dosaženého zisku do centra.¹⁵² Konečně i OZS mohla být spokojena, neboť tímto způsobem vyřešila problémy v Bavorově.

I nadále, i když poněkud ukrytá, ovlivňovala přidružená výroba hospodářskou bilanci družstva.¹⁵³ Do poloviny osmdesátých let vytvářela drtivou část ročního zisku, který družstvo dosahovalo (pravidelně kolem 10 mil. ročně). V míře daleko menší se na hospodářském výsledku podílela zemědělská produkce. Ta dosahovala v době od sloučení (s výjimkou let 1986 a 1987) každoročního zisku kolem 2 milionů). Nepochybně to však bylo velkým úspěchem, protože zemědělská produkce byla u většiny zemědělských organizací obvykle ztrátová. Skvělých výsledků bylo dosahováno zejména v produkci pšenice, řepky a lnu. Nezaostávala ani živočišná výroba, zvláště v produkci mléka. Důraz kladený vedením družstva na hovězí dobytek se ukázal být správným, družstvu nahrál vzestup výkupních cen mléka a hovězího masa v první polovině osmdesátých let. Ovocnářství i přes značnou veřejnou prezentaci jeho úspěchů trpělo během první poloviny desetiletí let nepříznivými klimatickými podmínkami. Svou roli hrál také fakt, že se jednalo o mladé odvětví. Ve druhé polovině osmdesátých let se situace na tomto úseku zlepšila. Odvětví se ustálilo – co do technologií i organizace práce. Začaly se zhodnocovat nově založené sady v minulých letech. Značně pomohly i poznatky z výzkumu z laboratoří (herbicidy, pesticidy, bioochrana). Během dekády se družstvu podařilo zásadně zvýšit objem zemědělské produkce.

V prvním roce sloučeného družstva dosáhl objem zemědělské produkce 59 milionů Kčs, aby koncem dekády atakoval hranici 100 milionů (109 milionů v roce 1988, 92 milionů v roce 1989).¹⁵⁴ Růstu bylo dosaženo jak díky intenzifikací výroby (chemizace, používání vhodné mechanizace, dobře nastavená organizace, která úzce souvisí s motivací družstevníků), tak i vhodně zvolenou orientací k perspektivním a výnosným směrům (ovocnářství, hovězí dobytek). Úměrně s výší produkce rostly i náklady. S výjimkou let 1986 a 1987 nepřevýšily v 80. letech výkony družstva a zisk se pohyboval kolem 2 - 3 milionů ročně. Výjimku tvořil hospodářsky velmi

¹⁵² MNV Chelčice 1945-1990 (nezpracovaný fond).

¹⁵³ SOKA. Strakonice, Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1999 (nezpracovaný fond).

¹⁵⁴ Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1998 (nezpracovaný fond).

úspěšný rok 1988, kdy se zisk ze zemědělské produkce vyšplhal na 40 milionů.

Dosahovat podobných výsledků v zemědělské výrobě nebylo rozhodně běžné. Míru intenzifikace zemědělské produkce v družstvu zcela jistě podporovaly hospodářské výsledky přidružené výroby. Díky produkce sušičky mohlo družstvo vkládat získané prostředky na nákup techniky, osev, podporovat aplikovaný výzkum a konečně zvyšovat prémie či jiné zaměstnanecké výhody. Družstvo postupně na sušárně upustilo z ekonomických a technologických důvodů (ekologické problémy) od zpracování krve a skořápek. Nadále zpracovávala pouze kosti. Ačkoli provoz zajišťoval stabilně vysoké příjmy, vedení družstva vidělo další perspektivu v oblastech souvisejících s produkcí ovoce, v návaznosti na ovocnářskou koncepci. Sušička však zatím poskytovala finanční krytí pro další rozvoj těchto nezemědělských aktivit.

Během druhé poloviny osmdesátých let se ziskovým (zpočátku jen nepatrně, kolem 400 000 Kčs ročně) stalo středisko aplikovaného výzkumu. Jednalo se o již zmíněnou produkci celé řady dravých roztočů, přirozených nepřátel sadových a skleníkových škůdců. Kromě pokrytí vlastních potřeb (což bylo zpočátku rozhodující) je družstvo jako jediné v Československu poskytovalo formou aplikace a odborného servisu jiným zemědělským organizacím (např. podniku Zelenina Praha).¹⁵⁵

V polovině osmdesátých let družstvo zahájilo stavbu zpracovny ovoce. Do provozu byla uvedena v roce 1987.¹⁵⁶ Červený a černý rybíz, višně a méně hodnotná jablka se zpracovávala na koncentrát, ze kterého se vyráběly ovocné šťávy. Kapacita výroby se postupně zvyšovala, zpracovávalo se i ovoce dovezené od jiných pěstitelů. Vysoké investice do výstavby spojené s nákupem zahraniční technologie později vyvážíly vysoké výnosy, které ještě významně stouply po spuštění stáčecí a balící linky v červnu 1989.¹⁵⁷ Na trhu se objevily malé kartonové krabičky s nápisem VIKO a družstvo i díky tomu zaznamenalo v přidružené výrobě zisk kolem 23 milionů (zhruba polovina připadla na sušárnu). Podíl přidružené výroby se vyšplhal téměř na 70% zemědělské produkce. Koncem osmdesátých let

¹⁵⁵ David, Petr: JZD Mír Chelčice, dvanáctidílný soubor prospektů, Merkur Brno 1989.

¹⁵⁶ Otevření výroby nealkoholických nápojů. Vitaminový koncentrát VIKO, Budovatel Strakonicka, 3,1989, 15.6. 24, s. 1.

¹⁵⁷ Ibid.

byla už ale jiná doba, která přidružené výrobě přála. Míra kontroly ze strany centra se výrazně snížila. Již v roce 1982 byla podstatně zjednodušena pravidla pro výkup.¹⁵⁸ Centrum nyní kontrolovalo plnění pouze u dvou závazných indikátorů – obilovin a masa. Zbytek byl ponechán cenovému mechanismu a bylo už dále na družstvech, jaký konkrétní mix komodit zvolí.

VIII. Družstevní elity

Od přelomu šedesátých a sedmdesátých let postupně dochází v socialistickém zemědělství k výměnám družstevních elit v.¹⁵⁹ Jeden faktor byl generační – staří odešli, aby je mladí nahradili. Dalším výraznou změnou, jež tuto výměnu rámovala a umocňovala, byla postupná přeměna způsobu práce a činností v zemědělských družstvech. Od druhé poloviny šedesátých let zažívalo družstevní zemědělství rychlý rozvoj, který se umocnil v letech páté pětiletky (1971-1975). V důsledku tohoto procesu se výrazně proměnil charakter většiny činností v družstvu – plošně se zaváděla mechanizace a další nové technologie. V rostlinné výrobě výrazně klesla míra manuální polní práce ve prospěch traktoristů a kombajnérů. V živočišné rovněž řadu manuálních prací nahradila technika. Obsluha těchto nových technologií kladla vyšší nároky na družstevníky. Nově byla vyžadována pro řadu profesí odpovídající kvalifikace, která se v této době stávala i můstkem ke kariéře. Do zemědělství v době normalizace přicházejí kvalifikovaní mladí lidé (často i z měst). Odborná kvalifikace hrála velmi důležitou roli ve výměně elit v 70. letech, kdo ji neměl, měl proti lidem s odpovídajícím diplomem značnou nevýhodu. Do vedení družstev v této době přicházející mladí lidé často nepocházející vůbec ze zemědělského, ani vesnického prostředí. Tím se původ družstevních elit – na rozdíl od minulé dekády – značně rozrůžňuje.

¹⁵⁸ Myant, Martin: *The Czechoslovak Economy 1948-1988*. Cambridge University Press, Cambridge 1989, s. 201.

¹⁵⁹ Swain, Nigel: *Co-operative Elites in Hungary after 1945*. In: Lorenz, T, ed *Co-operative elites in Europe*. Charles University, Prague 2013 s. 602.

Josef Čížek se z hlediska stabilizace družstva a uklidnění situace ukázal být ze strany OZS a stranických orgánů dobrou volbou, neboť se v jeho osobě spojovala řada faktorů. Pocházel z rodiny menšího zemědělce v Krajiníčku nedaleko Bavorova. V mládí odešel ze zemědělství. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let se vyučil zámečnickem a do počátku šedesátých let pracoval ve strakonické zbrojovce. Zde vstoupil i do KSČ (1960). V roce 1963 do Krajiníčka vrátil zpět – družstvo tehdy procházelo krizí – a stal se předsedou JZD. Jako předsedovi se mu podařilo družstvo stabilizovat. Ve druhé polovině šedesátých let si dálkově dodělal střední zemědělskou školu. V roce 1974 – po sloučení s družstvem v Bavorově – se stal předsedou sloučeného JZD Bavorov.

Kromě zemědělství byl činný i ve straně. Na okresní úrovni byl členem její okresní revizní komise. Rovněž byl dlouholetým členem předsednictva Jihočeského krajského výboru KSČ. V osmdesátých letech se stal členem ÚV KSČ, v roce 1989 byl po pádu Jakešova vedení dokonce zvolen do předsednictva ÚV – nejvyššího orgánu strany. Aktivita ve straně – zejména ve vyšších patrech – mu umožňovaly kontakt s mnoha vysoce postavenými lidmi z kraje i z centra. Především byl však předsedou zemědělského družstva – nadšeným organizátorem. Postavení ve straně mu jeho organizátorskou práci značně usnadňovalo. Bylo to jeho osobní nasazení a kontakty, které družstvu pomáhaly překonávat řídicí nároky OZS. Důležitou vazbou v nejvyšších patrech byl předseda federální vlády Lubomír Štrougal, který do Chelčic často zajížděl s různými zahraničními delegacemi. Dalším byl František Pitra – tajemník JKV KSČ a ve druhé polovině osmdesátých let i předseda vlády ČSR. Kontakty pomáhaly družstvu k autonomnějšímu postavení k okresním autoritám a předpisům plánu. Vedení družstva mohlo realizovat vlastní koncepci směřovala k výrazné specializaci (ovocnářství, vědecké inovace, chov skotu).

Za pozornost stojí i ostatní výkonní členové vedení družstva – hlavní ekonom a agronom. Oba se do vedení dostali v roce 1975, po sloučení a výměně vedení. Oba pocházeli původně z rodin velkých sedláků v obci a nedalekého okolí a oba byli kvalifikovaní inženýři. Ačkoliv se třídní původ funkcionářů mohl stát nadále nástrojem kritiky ze strany jiných osob, byly po roce 1970 tyto snahy daleko rétoričtější povahy. Otázka třídního

původu nebyla během normalizace zdaleka tolik důležitá jako počátkem padesátých let – nyní ji vystřídal správný poměr k reálnému socialismu a konsolidačnímu procesu. I ve chvíli, kdy se nějaká kritika v tomto směru na dotčené odpovědné pracovníky objevila, narážela na autoritu předsedy Josefa Čížka, který se za své podřízené neváhal postavit.

IX. Obraz JZD Chelčice v tisku a televizi

Na nejširší skupinu diváků dopadalo večerní vysílání Novin ČST. Ve druhé polovině osmdesátých let se JZD Chelčice dostalo do této relace hned dvakrát. Poprvé v roce 1985. V této televizní reportáži vystupuje JZD jako úspěšný realizátor vlastní rozvojové koncepce, která – jak informuje diváky komentář – je vedena sledováním rentability intenzivního ovocnářství (ovocné sady mají podle reportéra rentabilitu 20 a více procent). V hlavní vysílací relaci státní televize se v této souvislosti objevuje na tehdejší dobu velmi neobvyklý termín podnikání, doplněný heslem „*sady nesou peníze*“.¹⁶⁰ Tyto cíle motivují družstvo k uplatňování vědeckého výzkumu v zemědělské praxi (míchání chemických prostředků v ultrazvukovém generátoru, zavádění metod biologické ochrany proti skleníkovým škůdcům). Komentář uzavírá, že družstvu se tím podařilo během pětiletky ušetřit 620 000 korun. Upravené části reportáže byly také použity do bilanční sběrné relace Kronika našeho života, připravené redakcí zpravodajství ČST ke konci roku 1985. Zacílení této relace je velmi podobné jako u televizních novin. Příspěvek o úspěšném zavádění vědeckých poznatků do praxe (ultrazvukový generátor, bioochrana rostlin) a s nimi spojených úspor je na zařazen mezi reportáž o mezinárodních výkonech leteckého akrobata Petra Jirmuse a úspěšném vědeckém výzkumu v oblasti embryí skotu v „*proslulém JZD Slušovice*“.¹⁶¹

Do dalšího vydání večerních televizních novin se družstvo dostalo v roce 1988 v souvislosti s návštěvou tajemníka ÚV KSČ Františka Pitry na zasedání výročního aktivu komunistů chelčického JZD. Redaktor novin představuje JZD Chelčice jako jednoho z největších pěstitelů ovoce v naší republice, který velmi rychle uvádí vědecké poznatky do výrobní praxe.

¹⁶⁰ Archiv ČT, Televizní noviny ČST, 12.6.1985.

¹⁶¹ Archiv ČT, Kronika našeho života 1985, 40 svobodných let.

„Řadu let je v provozu biologická laboratoř. Bioochrannou zde nabrazují až 80% spotřeby chemických látek“.¹⁶² Většina příspěvku se pak věnuje aktivu komunistů: „komunisté podrobili otevřené kritice ty činnosti, které snižují celkové výsledky kolektivů“; „rozdíl mezi nejlepším a nejhorším ošetřovatelem v živočišné výrobě je až sto procentní“; „vyjádřili nespokojenost s prací dodavatelských organizací“¹⁶³ a zejména návštěvě jednoho z vedoucích činitelů KSČ, který ve svém vystoupení probíhající přestavbový proces charakterizoval jako „aktivizaci pracovních kolektivů; lidé se musí cítit dobrými hospodáři – socialistickými vlastníky. Toho nelze docílit příkazováním nebo komandováním, ale náročným řízením pracovních kolektivů spojených se spravedlivou odměnou“. Reportér dále pokračuje, že „JZD Chelčice podobné zkušenosti má. Důsledně uplatňovaný vnitropodnikový chozrasčot, brigádní formy práce a odměňování uplatňované kompletně na úseku ovocnářství nebo odchovu telat“.¹⁶⁴

Vedle hlavních televizních relací se JZD Chelčice objevilo i v dalších, již konkrétněji cílených. V roce 1987 to bylo jedno z vydání pořadu Hospodářský zápisník. Pořad ve dvou reportážích konfrontoval úspěšný podnik s neúspěšným. Hodnotícím hlediskem bylo uplatňování nových hospodářských mechanismů spojených zejména s rentabilitou provozů. Proti neefektivní a nerentabilní výrobě v chemických závodech v Lovosicích vystupovalo působení JZD Chelčice: „V nových podmínkách bude úspěšný pouze ten, kdo zvládne chozrasčotní hospodaření a dokáže socialisticky podnikat. Jedním z příkladů, který rozvíjí podnikavost je i v jižních Čechách. 600 ha není žádnou maličkostí. Aby dosáhli alespoň 20% rentability, zaměřili se na aplikaci vědeckotechnických prostředků.“¹⁶⁵ Reportáž zmiňuje opět míchání chemických prostředků pomocí ultrazvukového generátoru, které desetinásobně snižuje množství použitých chemických prostředků na hektar. Taktéž biologickou ochranu skleníkových kultur, jejíž aplikace úplně zbavuje nutnosti použití až 18 chemických postřiků na danou kulturu – navíc při zvýšení výnosů až o 20%. O ekonomické koncepčnosti v družstvu pak podle reportáže svědčí i tom, že množství produkovaného ovoce se podniku vyplatí zpracovat. Družstvo vybudovalo zpracovnu ovoce, v níž vyrábí ovocné koncentráty.

¹⁶² Archiv ČT, Televizní noviny ČST, 23. 2. 1988.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Archiv ČT, Hospodářský zápisník, 4.8. 1987

„Celý komplex stavěli sami. Návrh brali projektantům přímo z prkna. Nerez nádoby si museli sehnat na vlastní pěst a přijeli je svařit družstevní svářeči. Kotelnu nakonec koupili v Maďarsku.“¹⁶⁶

V témže roce se prostřednictvím tématu zdravého ovoce a zeleniny chelčické družstvo dostalo i do debatního pořadu Vysílá studio Jezerka. Jako host v debatě vystupuje ředitel biologického centra ČSAV v Českých Budějovicích Vladimír Landa. *„Poté co jsme se přestěhovali do Budějovic jsme našli skvělou spolupráci s JZD Chelčice. Dnes JZD vyrábí zcela průmyslově dravého roztoče, vyrábí také parazitickou vosičku proti molicím, vyrábí také bělomorku. /.../ podařilo se tuto ochranu uplatnit na 25 ha., což je čtvrtina plochy na kterých se pěstují rajčata a okurky. /.../ dříve se 10 krát až 15 krát používal chemický postřik.¹⁶⁷ Na moderátorovu otázku zda-li se takový způsob ochrany vyplatí ředitel Landa odpovídá: „JZD šlo zpočátku do rizika, mělo ztrátu /.../ teď už z toho něco má. /.../ pokud vezeme vlastní hledisko, tak ochrana chemickými prostředky stojí kolem 3-4 koruna na metr čtvereční, biologická asi korun 5 /.../ avšak uvažujeme další aspekty. Všechny chemické prostředky se musejí dovážet. Díky bioochraně se prodlužuje vegetační doba – okurky se mohou sklízet déle. A navíc můžeme okurky sklízet stále a nemusíme tak čekat na ochranné lhůty po použití chemických látek. Navíc biologická ochrana začíná být populární v západních státech a ukazuje se tak možnost exportu do západních, kapitalistických států.“¹⁶⁸*

Podle věnovaného času ve stopáži pořadu se největšího prostoru na televizní obrazovce dostalo chelčickému družstvu v pořadu Zemědělský rok v létě 1989. Divák – patrně se zvýšeným zájmem o zemědělskou problematiku – se tentokrát poněkud podrobněji dozvídal o již dříve vysílaných informacích o družstvu. Moderátorka pořadu uvádí celou reportáž o družstvu představením spotřebitelské novinky – ovocné šťávy VIKO v lákavém spotřebitelském balení – kterou nedávnou družstvo uvedlo na trh. Reportáž pojednává o úspěšné realizaci ovocnářské koncepce v na první pohled nepříliš příhodných podmínkách šumavského podhůří (460-600 m.n.m.) a o tom, že se jim koncepci zpracování ovoce podařilo dovést až finálnímu výrobku. V rozhovoru s moderátorkou předseda družstva Josef Čížek říká, že se nápoje snaží sami maximálně prodat – pro

¹⁶⁶ Archiv ČT, Hospodářský zápisník, 4.8. 1987.

¹⁶⁷ Archiv ČT, Vysílá studio Jezerka, 296, 1987.

¹⁶⁸ Ibid.

obohacení trhu. Dodávají je do podniků, s nimiž spolupracují, při plánované roční výrobě 5,5 – 6 milionů kusů. Na moderátorčino konstatování, že nápojové obaly jsou zdařilé („v době, kdy si všichni stěžují na jejich provedení“¹⁶⁹) předseda družstva reaguje, že přináší problémy. Jsou z dovozu a družstvo si na ně musí samo vydělat. Vyváží proto koncentráty a ovoce, aby získalo potřebné devizy. V druhé polovině roku 1990, dodává předseda vzápětí, by měla započít produkce takových obalů i v Československu. Pro výrobu koncentrátů také nakupují ovoce od jiných subjektů, protože vlastní produkce nestačí. Diváci se dále mohli dozvědět, že obalová linka stála kolem 18 milionů devizových korun a se stavebními náklady vyšly družstvo na 30 milionů korun.¹⁷⁰

Druhým tématickým blokem, o němž pořad v souvislosti s úspěchy družstva referuje, je biologická ochrana před škůdci. Moderátorka uvádí, že první ji začali ve větší míře aplikovat právě v Chelčicích. Předseda družstva Čížek dále udává, že ji družstvo provádí na polovině zasklených ploch v České republice a Západoslovenském kraji proti hlavním škůdcům na okurkách, paprikách a rajčatech. Jejich největšími partnery jsou podle jeho vyjádření Státní statek Praha a JZD Slušovice. Aplikace této metody omezuje z 85% nutnost použití chemických prostředků a umožňuje zvýšit produkci z plochy o 10 až 15 procent. V závěru reportáže moderátorka shrnuje, že v době, kdy je zemědělcům vytýkáno, že neúměrně hnojí a negativně tím vstupují do potravinového řetězce, právě prozíravá hospodářská politika družstva spojená „*příznejme s notnou dávkou fandovství, přináší užitek nám všem*“.¹⁷¹

Pořadem s regionálním dosahem, který informoval o chelčickém družstvu, byl *Náš kraj Jihočeský* z roku 1986. Divák se zde mohl dozvědět o probíhající sklizni jablek v sadech družstva, o mladých brigádnících, kteří jej česali a o dobrých výnosech. Pořad se snažil přesvědčit, že družstvo je úspěšným a spolehlivým dodavatelem ovoce na stoly spotřebitelů.¹⁷²

¹⁶⁹ Archiv ČT, Zemědělský rok 33, 18. 8. 1989.

¹⁷⁰ Archiv ČT, Zemědělský rok 33, 18. 8. 1989.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² „*Sbírá jablka nedozrálá, aby dozrávala ve skladech a byla chutná i po dalších několika měsících*“, Archiv ČT, *Náš kraj jihočeský*, 52/86, 1986.

Diváci se ve druhé polovině 80. let mohli o JZD Chelčice dozvědět několik zásadních informací. Již v roce 1985 se v souvislosti s družstvem mluví v televizním zpravodajství o jeho vlastní rozvojové koncepci, která je spojena s vědomím výnosnosti ovocnářství a možnostech podnikatelského profitu pro družstvo („*sady nesou peníze*“). Motivací k aplikaci vědeckého výzkumu je dosažení rentability provozů a ušetření prostředků. Tento hlavní motiv se neustále opakuje, případně je doplněn případy konkrétních úspěšných aplikací (racionální nakládání s chemickými prostředky – hnojiva, pesticidy; biologická ochrana). Informace posilují v divácích dojem racionality v počínání družstva, které se řídí ekonomickou logikou a vyplácí se mu zpracovat suroviny až po finální výrobek (koncentráty). V tomto směru zaznamenáváme během 2. poloviny osmdesátých let jistou dynamiku. Ještě v roce 1985 bylo v pořadu na závěr konstatováno, že družstvo ušetřilo 650 000 korun (patrně „*našemu hospodářství*“) a tudíž jej chápe stále v rámci tehdejšího systému. Koncem desetiletí může divák nabýt dojmu, že družstvo realizuje své ekonomické plány bez pomoci systému či dokonce jemu navzdory. „Samo“ buduje zpracovnu ovoce a balící linku, „samo“ se stará o odbyt svých výrobků, „samo“ si shání obaly na nápoje, které nakupuje za devizy získané vlastním obchodním stykem s kapitalistickými státy.

Styl informování o družstvu z konce osmdesátých let pomíjí systém a vyzdvihuje vlastní úspěchy družstva. Ekonomismus, sledování čísel a výkonů v souvislosti s informování o družstvu – i v předchozích letech hojně používané metafory – nabývají na intenzitě a koncem desetiletí získávají jiný podtón. Prozíravé racionální hospodaření a rozvíjení vlastní ekonomické logiky může podpořit nakonec i tak problematickou oblast jako je ochrana životního prostředí, a to daleko lépe než stávající nefunkční systém.

Obecně se v souvislosti s družstvem televizní divák vždy dozvídal jen o některých úsecích z jeho portfolia. Informovalo se o úspěšných výdělečných segmentech (ovocnářství, laboratoře, chov skotu), jejichž produkce se dobře uplatňovala i na jinak velmi regulovaném vnitřním trhu. Zprávy neodrážely jiné problematictější oblasti produkce. Fungování státu a systému bylo pomíjeno či bylo implicitně označováno za problematické

(např. fungování zpracovatelského průmyslu, zemědělského výkupu, dodavatelů).

Na úrovni regionálního týdeníku ONV a OV KSC Budovatel Strakonicka se v průběhu dvou sledovaných ročníků (1988, 1989) prezentovalo JZD Chelčice v hojné míře. Čtenáři se na jeho stránkách družstvo prezentovalo jako největší družstevní zemědělský podnik v okrese, který progresivně rozvíjí nové vědecké metody v praxi. Vyzdvihována byla jeho specializace (např. článek s titulkem *„Rudý prapor ocenění výsledků. Specializace v Chelčicích“*¹⁷³ a exkluzivita spojená s vyšší efektivitou hospodaření (*„přednostně vyšší účast úvěru může banka povolit na progresivní vysoce efektivní akce s přínosy ve zvýšení zisku. Za těchto okolností mohou vyšší úvěr požadovat zejména organizace s vyšší efektivností hospodaření – v současných podmínkách jsou to např. JZD Chelčice...“*¹⁷⁴) Na několika místech v rámci vydání Budovatele se čtenáři mohli seznámit se zkušenostmi domácích i zahraničních návštěvníků v chelčickém družstvu. Jeden z účastníků exkurze učitelů zeměpisu se novinám svěřil: *„z chelčického JZD jsme si odvezli ty nejlepší dojmy a spoustu nových poznatků o způsobu práce v současném zemědělském podniku, které budeme uplatňovat při naší práci s dětmi“*¹⁷⁵ Nechyběla rovněž delegace z běloruské SSR, kteří *„velmi kladně hodnotili organizaci výroby v JZD, o čemž svědčí i jejich vystoupení v průběhu besedy, a podrobně se zajímali o sociální program včetně řešení bytové otázky.“*¹⁷⁶

Kromě těchto heslovitých krátkých příspěvků se na několika místech mohli čtenáři dozvědět o družstvu poněkud podrobněji. Zpravidla tomu tak bylo při informování o výroční členské schůzi nebo spuštění nového provozu. V souvislosti s úspěchy družstva se poměrně často skloňovalo jméno jeho předsedy Josefa Čížka. Více či méně se v dotyčných příspěvcích konkretizovaly informace o „progresivním“ fungování družstva. Čtenáři se mohli dozvědět o důsledném uplatňování metod chozrazčotu

¹⁷³ Rudý prapor ocenění výsledků specializace v Chelčicích, Budovatel Strakonicka, 3, 1989, 18.5, 20, s. 1

¹⁷⁴ Kouba, J. Nově v úvěrování a financování zemědělských organizací, Budovatel Strakonicka, 3, 1989, 5.1., 1, s. 1,2.

¹⁷⁵ Exkurze v Chelčicích, Budovatel Strakonicka, 2, 1988, 19. 5, 20, s. 1

¹⁷⁶ Sovětští turisté v Chelčicích, Budovatel Strakonicka, 2, 1988, 25. 8. 33, s. 1.

(případně „chozraščotové jednotky“) spojených s upevňováním kázně a hledáním všech dostupných rezerv.

I díky většímu prostoru byly zprávy v tisku na rozdíl od československé televize názorově rozrůzněnější a zaznívalo zde daleko více stanovisek. V únoru 1988 se konala výroční schůze organizace KSCČ chelčického družstva. Zasedání se konalo za účasti významných hostů – tajemníka ÚV KSCČ Františka Pitry a předsedy strakonického OV Josefa Bažaty. O zasedání a jeho významném hostu informovaly jak Televizní noviny ČST, tak i Budovatel Strakonicka. Týdeník v článku nazvaném „*František Pitra mezi chelčickými družstevníky*“¹⁷⁷ čtenáře informoval o jednání daleko obsírněji a na rozdíl od televizní reportáže čtenáře seznámil hned se třemi stanovisky – chelčických komunistů, předsedy Čížka a tajemníka ÚV Pitry. Před čtenářem se objevily různé názory na fungování a řízení podniku v době probíhající přestavby. Článek cituje předsedu stranické organizace Daniela, který konstatuje, že členská základna je mladá věkem i zkušenostmi a úroveň stranické práce tomu odpovídá, stávající způsoby aktivizace stranických skupin se ukázaly nefunkční. Podle televizní reportáže pak komunisté podrobili otevřené kritice ty činnosti, které ovlivňují výkon kolektivu (rozdíl mezi nejlepším a nejhorším ošetřovatelem ŽV je až stoprocentní), avšak zároveň kritizovali dodavatele. Novinový článek pak dává prostor předsedovi družstva Čížkovi. Ten klade důraz na ovocnářskou specializaci, vypočítává její úspěchy a zdá se „implicitně, favorizuje protržní orientaci zaměřenou na rentabilní provozy. Zároveň však vyjadřuje nespokojenost se sklizní obilovin v předchozích dvou letech pětiletky. Do těchto oblastí se podle něj musí napsat pozornost stranické práce, jejíž role by spočívala v kontrole, snižování nákladů a zlepšení hospodaření. Z jeho vyjádření můžeme nabýt dojem, že po straně tak chce především zajištění nerentabilních provozů a přenáší odpovědnost za neúspěchy na její nedostatečnou kontrolní činnost. „*Každá vložená koruna musí přinést efekt, to znamená zisk. Koncovkou rozvíjení chozraščotu je brigádní forma práce a odměňování.*“¹⁷⁸ Zbytek prostoru článek věnuje vystoupení tajemníka ÚV KSCČ Pitry, které se objevilo – byť s poněkud jinými tvrzeními – i v

¹⁷⁷ Tajemník ÚV KSCČ František Pitra mezi chelčickými družstevníky, Budovatel Strakonicka 2, 1988, 3.3, č.9, s. 1,2.

¹⁷⁸ Ibid

reportáži Novin ČST. Ten chápe cíl přestavby jako aktivizaci pracovních kolektivů, kdy se lidé musejí cítit dobrými hospodáři – socialistickými vlastníky. „*Toboto cíle nelze podle něj dosáhnout příkazováním či komandováním, ale náročným řízením pracovních kolektivů spojenou se spravedlivou odměnou. /.../ Nejednou bylo řečeno, že úkoly, které stojí před námi, lze splnit jen za jediné podmínky, když v čele jejich uskutečňování bude stát strana.*“¹⁷⁹ Výsledky přestavby podle Pitry tkví v řídicí činnosti – tedy na vedení družstev – avšak podřízených stranickým direktivám. Strana a její členové by se měli zajímat a dohlížet na hospodaření podniků a na to, proč se ekonomické procesy odchyľují od záměru plánu. „*Je třeba mít vlastní stranické pobledy na příčiny těchto odchyľek.*“¹⁸⁰ a „*je zapotřebí odstraňovat neodůvodněné rozdíly v hospodaření podniků a vnitropodnikových útvarů.*“¹⁸¹ Stranickou kontrolu spojenou s dodržováním plánu a vyhýbání se tržních excesů je potřeba i proti vůli některých řídicích pracovníků podle tajemníka udržet. I přes nárokovanou stranickou kontrolu patří podle tajemníka odpovědnost za dobré hospodářské výsledky podniků především na jeho hospodářském vedení. „*Cesta ke vyšší efektivnosti a intenzitě výrobního procesu spočívá především v novém vztahu pracovního kolektivu a jednotlivce ke podniku, ke plnění celospolečensky žádoucích výrobních úkolů. A to souvisí s kvalitou vnitropodnikového řízení, s chozrazčotem.*“¹⁸² Tím tajemník přenechává hlavní odpovědnost za přestavbu na hospodářském vedení podniků, které má nastavit takové vnitřní podmínky, aby podniky prosperovaly. Zároveň ovšem strana klade činnosti těchto vedení určitá omezení (plnění plánu daného centrem, omezování tržní orientace).

Zajímavé je používání pojmu chozrazčot (případně ještě doplněn o pojmy „brigádní forma organizace práce a odměňování“), kterému řečníci přisuzují funkci až spásného nástroje řešení ekonomických problémů podniků. V době přestavby jej však jednotlivé skupiny chápaly poněkud odlišně. Lidé z hospodářského vedení podniků jako Josef Čížek jej měli tendenci chápat v užším pojetí efektivního nástroje organizace řízení podniků směrem k jeho největšímu profitu (baťovský model).¹⁸³

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Tajemník ÚV KSČ František Pitra mezi chelčickými družstevníky, Budovatel Strakonicka 2, 1988, 3.3, č.9, s. 1,2.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Hait, Pavel: JZD AK Slušovice – hospodářský zázrak za socialismu, Praha 2009, Bakalářská práce, UK, Fakulta sociálních věd, Vedoucí práce Karel Půlpán, s. 65.

Chozrazčot však naproti tomu mohl být rovněž pojmem politickým, který ukazoval k novému vztahu mezi pracujícími a systémem. Oživoval utopické představy o pracujících jako socialistických vlastnících s aktivním zájmem dobře hospodařit. Tak se jej v zájmu aktivizace obyvatel snažili představovat straničtí představitelé. Chozrazčot tak v sobě nesl jistý utopický aktivizační náboj. Tímto způsobem se k němu přistupovalo i v jeho používání, zejména ze strany stranických činitelů. Jistě se o to snažil i František Pitra. V množství protichůdných tendencí a skupinových zájmů se pojem chozrazčot stal univerzálním představbovým zaklínadlem – spásným nástrojem – v ekonomické oblasti, u něž končily všechny debaty. V novinovém článku o diskusi mezi komunisty na schůzi v Chelčicích je znatelné přenechávání odpovědnosti za krizové jevy ve fungování a hospodaření podniků vždy na té druhé straně a případně přivlastňování si úspěchů. Z pohledu vysokých stranických představitelů můžeme zřetelně číst požadavek k hospodářskému vedení podniků na zajištění maximální hospodářské stability podniků při zachování maximální míry stranické kontroly cestami nejasně vyznačenými ambivalentním pojmem chozrazčot. Naopak z pohledu hospodářského vedení úspěšného podniku vidíme požadavek na další rozvíjení „socialistického“ podnikání, podporu rentabilních provozů a také omezení působnosti stranických orgánů na pouhou kontrolu.

Naznačené názorové nesoulady se v souvislosti s chelčickým JZD dále na stránkách Budovatele Strakonicka netematizovaly. Vedle vystoupení Františka Pitry byla ostatní vyjádření ze strany lokálních stranických činitelů adresovaných k chelčickému družstvu na stránkách okresních novin pozitivní. Krajský tajemník OV KSČ Slavík naopak ocenil, *„že družstvo má dlouhodobě propracovaný sociální program péče o pracující, v tomto je vzorem, stejně tak je příkladem v realizaci principu odměňování podle množství, kvality a společenského významu práce. Nové výrobky vytvoří potřebné finanční zdroje pro JZD, aby mohlo jít dále progresivním způsobem rozvoje.“*¹⁸⁴ Podobně předseda strakonického OV KSČ Bažata, když v září 1988 na zemědělské výstavě Země živitelka v Českých Budějovicích ocenil *„přítomné soudruhy Františka Žlábka [předseda JZD Vodňany, pozn. M.K.] a Josefa Čížka, kteří jako předsedové JZD Vodňany a*

¹⁸⁴ Otevření výroby nealkoholických nápojů. Vitaminový koncentrát VIKO, Budovatel Strakonicka, 3,1989, 15.6. 24, s. 1.

*Chelčice na vysoké úrovni uplatňují vědeckotechnický pokrok. V živočišné výrobě jdou cestou progresivních rekonstrukcí, vytvářející podmínky pro stabilizaci pracovních sil.*¹⁸⁵

I za výslovné účasti okresních funkcionářů KSČ byla Rudým praporem Ministerstva zemědělství a výživy ČSR – vysokým resortním vyznamenáním – oceněna „specializace“ v Chelčicích. Podobně v dokumentu publikovaném na stránkách stejného periodika nazvaném „*Náměty k sociálně ekonomickému rozvoji okresu*“¹⁸⁶ [podkladovému materiálu pro okresní konferenci KSČ, pozn. M.K.] se upozorňuje realizovat ve specializovaných zemědělských podnicích koncepci rozvoje výroby zpracování ovoce a zeleniny.

Tato konference se věnovala i zhoršené situaci v zemědělství v okrese. Předchozí dva neúrodné roky a růst vstupů do zemědělství znatelně uškodily podnikům a zviditelnily jejich dosavadní nefunkční způsoby organizování. Předseda OV KSČ Bažata zde prohlásil, „*že účinněji musí působit vnitropodnikový chozrazčet, brigádní formy organizace práce a odměňování, vytváření příznivých pracovních a sociálních podmínek.*“¹⁸⁷ V těchto podmínkách stoupá reputace Josefa Čížka. Jméno předsedy úspěšného družstva a zároveň člena předsednictva Jihočeského KV KSČ se i na stránkách novin spojuje s novátorstvím a progresivní orientací zemědělské výroby. V článku prosebně nazvaném „*věda urychleně do praxe*“¹⁸⁸ představuje své úspěchy a zdůrazňuje především důsledné sledování koncepce a úzkou spolupráci s vědeckými pracovišti. Kromě toho nabízí své zkušenosti se stabilizací méně efektivního převzatého provozu [bývalé JZD Bavorov, pozn. M.K.] „*Ve vedení okamžitě rozpracovali koncepci i intenzivního rozvoje tohoto střediska. Složitou situaci řešili upevněním kázně pořádku a hledáním všech dostupných rezerv. Jedním z osvědčených opatření je zavedení vnitropodnikového chozrazčotu. Od 1. 1. 1985 vytvořili v družstvu 23 výrobních a nákladových jednotek. Každé z nich dostalo písemně jasná pravidla i závazné ukazatele. Na dosahované výsledky jsou stanoveny prémie a podílová složka mzdy. /.../ důsledné uplatňování chozrazčotu umožnilo, že se*

¹⁸⁵ Den okresu Strakonice. Na celostátní výstavě Země živitelka, Budovatel Strakonicka, 2, 1988, 15.9, 36. s. 2.

¹⁸⁶ Náměty k sociálněekonomickému rozvoji okresu, Budovatel Strakonicka 2, 1988, 3.3, č.9, s. 3.

¹⁸⁷ S vedoucím tajemníkem Josefem Bažatou, Budovatel Strakonicka, 2, 1988, 5. 5, 18, s. 2

¹⁸⁸ Z diskuse na 9. zasedání ÚV KSČ. Věda urychleně do praxe, Budovatel Strakonicka, 2, 1988, 21.4, 16, s. 1.

*daří plnit narůstající zisk. Plán zisku je na letošní rok o 20% vyšší, než byla loňská skutečnost.*¹⁸⁹

Vedle informací v televizi a tisku, ve nichž se družstvo ale přímo neprezentovalo, existovaly i materiály k tomuto účelu vytvářené přímo družstvem samým. I dříve, v předchozím období, existovaly různé, zejména výroční publikace, které o družstvech pojednávaly, a ta tak mohla vytvářet určitý obraz sama o sobě.¹⁹⁰ Avšak v souvislosti s rozvojem „prototržního“ prostředí v některých oblastech systému se vytvářel prostor pro cílenou propagaci. To pochopili i v Chelčicích a pro rok 1989 připravili reprezentativní publikaci sestávající se z dvanácti volných barevných listů informujících o profilu družstva.¹⁹¹ Každý z listů pojednává o určité oblasti hospodářské činnosti družstva. Publikace svým zpracováním zůstává z dnešního pohledu někde na polovině cesty mezi zprávou o činnosti družstva doplněnou barevnými fotografiemi a propagačním materiálem. Doba plná nejistot a změn se promítá i do nejasnosti jejího cíle. Zdá se, že určitý cíl však přesto má a je daleko více politický nežli ekonomický, jak bychom u podobné prezentace očekávali. JZD v této publikaci v roce 1989 prezentuje konkrétní úspěšný model společensko-ekonomického uspořádání a v době rozkladu stávajícího systému nabízí občanům jeho alternativu.

JZD se v publikaci prezentuje – v úvodu příspěvkem předsedy družstva Čížka – jako největší zemědělský podnik okresu. Chlubí se vysokou efektivitou své produkce, které dosahuje díky aplikaci vědeckých poznatků. Text klade důraz na promyšlenost a koncepčnost celého rozvojového programu (nepoměrně více prostoru je v knize věnováno moderní výpočetní technice a biologických laboratořím než klasické zemědělské produkci, která však v portfoliu družstva přesto nadále převládala). Intenzivní rozvoj zemědělské výroby je dosahován díky konkrétnosti cílů a stanovení příslušných časových etap jejich realizace.¹⁹² Úspěchy koncepční, promyšlené činnosti zakládají družstvu určité sebevědomí. To se promítá i do kladení dalších smělých cílů, které text

¹⁸⁹ Z diskuse na 9. zasedání ÚV KSČ. Věda urychleně do praxe, Budovatel Strakonicka, 2, 1988, 21.4, 16, s. 1.

¹⁹⁰ Jelínek, Adolf a kol.: 20 let JZD, Výstavnictví MZVŽ., Praha 1969.

¹⁹¹ David, Petr: JZD Mír Chelčice, dvanáctidílný soubor prospektů, Merkur Brno 1989.

¹⁹² Ibid.

klade pro následující dekádu. Například zdvojnásobit po roce 1990 dosavadní produkci fortifikovaných ovocných moštů bez chemické konzervace – jako závazek ke spotřebitelům v péči o zásobování. Nejen Čížkův úvodní text se snaží o budování důvěry mezi občany (a zároveň spotřebiteli) k družstevní politice. Činnosti podniku se v textu spojují s formulacemi o stabilizaci a výrobě dostatečných rezerv, kdy zcela jistě reflektuje realitu roku 1989. Přísná koncepčnost a s ní spojená vědeckost a efektivnost rovněž zajišťuje stále více ekologičtějších řešení (výslovně omezování užívání chemických prostředků) a vyšší ochranu životního prostředí. Plnění náročných úkolů stanovených koncepcí si vynutilo zavedení vnitropodnikového chozrazčotu, který uspořil náklady (ekologické řešení) a každý družstevník se stal řádným hospodářem (pořádek na pracovišti).

Obraz úspěšného ekonomického programu doplňují odkazy na ochranu životního prostředí, ekologii a zdravý životní styl. Zmíněn je i sociální program družstva: výstavba bytů, sportovních a kulturních zařízení, sauny a rehabilitačního střediska. Tyto přesahy mají jisté komplexnější ambice a překračují do politické sféry. Text je doprovázen fotografií barokního statku a města Bavorova a tím se snaží manifestovat kontinuitu mezi moudrostí a fortelem starých hospodářů s politikou současného družstva. Fotografie sochy Petra Chelčického – reformátora a bojovníka „*za pravdu a spravedlivý řád*“¹⁹³ – na první straně knihy a další odkazování se k němu v textu dává celému programu družstva jasný politický aspekt a komplexnější společenské ambice, doprovázené dokonce jistou politickou ideologií. „*půvabná jihočeská krajina se zrcadly rybníků a mírně zplněnými obrysy zalesněných návrší, krajina cenných památek, vsí a vesniček jako malovaných, kus domova, kde člověk nemůže nebyť dobrým hospodářem, spojeným pevně s půdou, s místy, kde žije svůj život. Pískovcová socha slavného myslitele Petra Chelčického připomene těm, kteří přehlédli informační tabuli při vstupu do obce, že jsme v Chelčicích, stejně tak upozorní odborníka na rozsáhlé ovocné plantáže v okolí i moderní zemědělské objekty, na existenci chelčického JZD Mír:*“ /.../ „*Dobrý hospodář má vždy daleko ke pouhému vykořisťování půdy, kvantita nezůstává jediným měřítkem, důležitým kritériím je i pohled do budoucnosti, otázka, co předáme příštím generacím.* /.../ *Není*

¹⁹³ David, Petr: JZD Mír Chelčice, dvanáctidílný soubor prospektů, Merkur Brno 1989.

*ani potřeba pobledu odborníka, abychom poznali, s jakou péčí a citem se snaží zlepšit prostředí, ve kterém pracují a žijí. JZD Mír se modernizuje, staré nevyhovující jsou adaptovány nebo nahrazeny novými objekty, ubývá podíl těžké fyzické práce, lepší se vybavení pracovišť včetně sociálních zařízení. A jistě se cítíte lépe, když při vstupu do objektu ubytovny a jídelny projdete malou obrazovou galerií....Stále krásní i tvář obce. Zavedení vodovodu, nové kanalizace, přibývající zeleň, upravené komunikace i květiny na zahrádkách – to všechno patří k dnešním Chelčicím, k obci, kde úsilí o ochranu životního prostředí a snaha zlepšování pracovních podmínek i míst, kde lidé žijí, nezůstalo jen na papíře.*¹⁹⁴

Podobné formulace odkazují k ideálnímu uspořádání. Na rozdíl o mlhavé utopie reálně kolabujícího socialistického systému ztělesňují Chelčice utopii skutečnou a fungující. Další formulace nicméně poukazují i na její odvrácenou stranu, kdy Josef Čížek prohlašuje, že přestavba si nutí klást ještě náročnější úkoly – naplnění koncepce si vynucuje stále zvyšující se podíl na plnění cílů zemědělsko-potravinářského komplexu. Naplňování koncepce tak svou logikou směřuje k získávání stále většího vlivu v celém komplexu – mocenského vlivu. Nezdá se přičemž z použitých formulací, že by realizování koncepce bralo přílišné ohledy na zájmy pracujících.

4. Závěr

Pro dobré výsledky mělo družstvo předpoklady již od 50. let. Chelčičtí zemědělci dosahovali dobrých výsledků plnění státního plánu v době před založením družstva. Svou roli také mělo pozdější založení družstva, družstevní model se v obci nezdiskreditoval svévolnými přístupy počátku padesátých let. Družstvo záhy začalo dobře fungovat. Od roku 1960 vedl družstvo bývalý větší zemědělec Václav Tůma. Družstvo vedl k prosperitě, doplňoval při tom zkušenost dřívějšího samostatného hospodáře s poznatky ze studia na vysoké škole. Ve svém přístupu kladl důraz na vysoké odměny (vysoká hodnota pracovních jednotek) a prémieovou složku (za dobré plnění úkolů dostal družstevník adekvátní prémie). V podmínkách liberalizace a rozvolňování hospodářské kontroly centra šedesátých let vedl

¹⁹⁴ David, Petr: JZD Mír Chelčice, dvanáctidílný soubor prospektů, Merkur Brno 1989.

družstvo firemním způsobem. Družstvo pod Tůmovým vedením sledovalo vlastní rozvojovou koncepci a zavedlo přidruženou výroby (cihly, písek), kterou později doplnila sušička píce adaptovaná podle návrhu samotného předsedy na sušení kostí a jateční krve. Úspěšná činnost Václava Tůmy se odrazila v jeho politickém vzestupu v roce 1968-69. O pevnosti jeho pozice svědčilo i to, že okresní orgány docílili jeho odchodu z vedení družstva až v roce 1974 – a to pouze díky soudnímu rozhodnutí. Družstvo v této situaci vděčilo patrně krajským orgánům, které nad ním drželi do jisté míry ochranu a zabránili sloučení a jeho likvidaci navrhovanou OZS Strakonice. Nové normalizační vedení v rámci možností využívalo původních řídicích a organizačních schémat, byť se od nich rétoricky distancovalo. Rozsáhlý podíl přidružené výroby na celkových výsledcích se snažilo upozadit – neupozorňovat okresní orgány - a soustředit se na společensky protěžovaný obilnářský program. I schválení Jihočeské koncepce produkce ovoce ze strany Jč. KNV v roce 1978, kterým se družstvo pověřovalo její realizací, zakryl mnoho kontroverzí ohledně míry nezemědělské činnosti. Dva roky po vyměněné vedení a společenské krizi družstva i obce získalo v roce 1977 prestižní Řád práce a z odepisovaného družstva aspirujícího ke sloučení se stalo oceňovaným.

Zisky z produkce kostní moučky měly zásadní podíl na dalším rozvoji družstva. Družstvo mělo dostatek prostředků na investice v prioritních oblastech, které se postupně stávaly rovněž rentabilními – ovocnářství a zpracování ovoce, bio ochrana. Ačkoliv ke konci osmdesátých let družstvo značně rozšiřovalo své portfolio, měly nové činnosti vazbu na rozvíjenou koncepci (výroba nápojů a snaha o jejich přímý prodej, dodávání a servis prostředků na likvidaci škůdců). Další oblasti, které vycházely z rozšiřování kapacity, nikdy nenabýly většího rozsahu jako u podobně úspěšných družstev (např. Slušovice) a více či méně sloužily pro interní potřebu družstva (autodoprava a opravárenský servis, stavební práce). Koncem osmdesátých let se JZD Chelčice nevydalo agrokombinátní cestou a zůstalo u úzce vymezené produkce danou rozvojovou koncepcí. Tím se odlišovalo od dalších úspěšných družstev v ČSSR (JZD AK Slušovice, AK JRD Lehnice), které naopak šla touto cestou a koncem osmdesátých let mohutně rozšiřovala svá portfolia,

zejména v oblasti služeb a potravinářského průmyslu. Na rozdíl od jiných úspěšných JZD (vzpomeňme zejména Slušovice), která se rozvíjela navzdory nedůvěře z vyšších stranických pater, se mohli v Chelčicích těšit z jejich podpory.

Podobný efekt jako v Chelčicích měla přidružená výroba u značné části družstev v celé ČSSR. V osmdesátých letech ji provozovalo až kolem $\frac{3}{4}$ družstev, při průměrném podílu 10 – 12% z celkové roční bilance. Největšího rozsahu nabývala zejména v podhorských regionech se špatnými půdními a klimatickými podmínkami (okresy Vsetín, Gottwaldov, Prievidza).¹⁹⁵ Daleko více než očekávaný význam vázání pracovních sil v období vegetačního klidu měla jako zdroj významného příjmu družstevních rozpočtů (vykazovala až dvojnásobnou míru produktivity práce než u zemědělské činnosti). Výsledky přidružené výroby v mnoha případech tak znatelně zlepšovaly bilance JZD.¹⁹⁶ Vytváření podobných přebytků nabývalo během osmdesátých let na důležitosti, s tím jak se snižovala míra přímých dotací zemědělským podnikům ze strany státu.¹⁹⁷ Ačkoliv družstva nemohla s přebytky nakládat volně, nahrazovaly výpadky státních subvencí. Podniky proto velmi usilovaly o rentabilní přidruženou výrobu.

Jejího významu pro zlepšení příjmů JZD a tím stabilitu zemědělské výroby si bylo vědomo i samotné plánovací centrum a vysoké stranické orgány. Počátkem osmdesátých let ÚV KSČ poněkud přehodnotilo negativní stanovisko k přidružené výrobě, vycházející ze závěrů XIV. sjezdu KSČ z počátků normalizace. Na svém plenárním zasedání v roce 1983 ocenilo její přínos pro stabilitu zemědělských podniků, avšak zároveň vyjádřilo obavy z jejího nekontrolovaného šíření. Přidružená výroba nadále podléhala regulaci a zemědělské podniky musely o povolení žádat

¹⁹⁵ Olič, Jan: Role přidružené výroby na výkonnosti zemědělství v komunistickém Československu v osmdesátých letech 20. století, Praha 2013, Diplomová práce, VŠE, Národohospodářská fakulta, Vedoucí práce Pavel Szobi, s. 60, 61.

¹⁹⁶ Ibid. s. 62.

¹⁹⁷ Swain, Nigel: Collective Farms as Sources of Stability and Decay in Centrally Planned Economies of East-Central Europe, In: The system of Centrally Planned Economies in Central-Eastern and South-Eastern Europe after World War II and the Causes of its Decay : international pre-congress conference, University of Economics, Prague, March 24 - 26, 1994 Prague s. 87,88.

příslušnou OZS, což otevíralo prostor pro přímluvy či přímo korupci.¹⁹⁸ O tom, že si význam přidružené výroby uvědomovaly i centrální orgány, svědčí oceňování družstev s úspěšnou přidruženou výrobou z jejich strany. Ostatním družstvům byly dávány za vzor.

Přidružená výroba byla řešením, jak se svým způsobem vypořádat s nedostatky řízené ekonomiky a výrazně zlepšovala příjmovou stránku družstev v době snižování státních subvencí. Výrazný rozvoj přidružené výroby u JZD na konci 80. let v období přestavby odráží právě výpadky ve státních subvencích. Vedení družstev se snažila hledat řešení, která by tuto ztrátu nahradila a kompenzovala tak ztrátu dosahovanou v zemědělské produkci. Ta byla obecně ztrátová neefektivní i v kapitalistických státech, avšak s rozdílem, že na konci osmdesátých let tam byl dostatek prostředků na její subvencování.¹⁹⁹ To si socialistický stát dovolit nemohl. Problém socialistického zemědělství proto nespočíval v jeho neefektivitě, protože to je neefektivní v průmyslové společnosti z její povahy, nýbrž v neflexibilitě a neschopnosti reagovat na proměnlivou situaci na „trhu“ a uspokojovat měnící se poptávku spotřebitelů, kterou i v Československu konce osmdesátých let ovlivňovaly dobové trendy z kapitalistického světa.²⁰⁰ Rozvoj přidružené výroby u JZD v období přestavby byl přesto svébytným pokusem vyrovnat se s kolabujícím řízeným hospodářstvím a překlenout tím jeho zmíněné nedostatky.

¹⁹⁸ Olič, Jan: Role přidružené výroby na výkonnosti zemědělství v komunistickém Československu v osmdesátých letech 20. století, Praha 2013, Diplomová práce, VŠE, Národohospodářská fakulta, Vedoucí práce Pavel Szobí, s. 48.

¹⁹⁹ Swain, Nigel: Collective Farms as Sources of Stability and Decay in Centrally Planned Economies of East-Central Europe, In: The system of Centrally Planned Economies in Central-Eastern and South-Eastern Europe after World War II and the Causes of its Decay : international pre-congress conference, University of Economics, Prague, March 24 - 26, 1994 Prague s. 87-88.

²⁰⁰ Ibid. 88, 128.

5. Seznam archivních zdrojů a použité literatury

I. Archivní zdroje:

Fondy Státního okresního archivu Strakonice (SOkA. Strakonice)

MNV Chelčice 1945-1990 (nezpracovaný fond).

Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, JZD Chelčice (prověrka Výboru lidové kontroly, trestní stíhání).

Okresní zemědělská správa 1963-1994, inv. 910, ka. 8, Slučování JZD (návrhy, rozhodnutí)

Zemědělské družstvo Chelčice 1962-1998 (nezpracovaný fond).

Archiv České televize

Archiv ČT, Televizní noviny ČST, 23. 2. 1988.

Archiv ČT, Televizní noviny ČST, 12.6.1985.

Archiv ČT, Kronika našeho života 1985, 40 svobodných let..

Archiv ČT, Hospodářský zápisník, 4.8. 1987.

Archiv ČT, Vysílá studio Jezerka, 296, 1987.

Archiv ČT, Zemědělský rok 33, 18. 8. 1989.

Archiv ČT, Náš kraj jihočeský, 52/86, 1986.

Periodika:

Budovatel Strakonicka

- Soudruh Pitra v Chelčicích, Budovatel Strakonicka, 2, 1988, 25.2, č. 8, s. 1.
- Tajemník ÚV KSČ František Pitra mezi chelčickými družstevníky, Budovatel Strakonicka 2, 1988, 3.3, č.9, s. 1,2.
- Z diskuse na 9. zasedání ÚV KSČ. Věda urychleně do praxe, Budovatel Strakonicka, 2, 1988, 21.4, 16, s. 1.
- Exkurze v Chelčicích, Budovatel Strakonicka, 2, 1988, 19. 5, 20, s. 1
- Sověští turisté v Chelčicích, Budovatel Strakonicka, 2, 1988, 25.8, 33, s.1.
- Den okresu Strakonice. Na celostátní výstavě Země živitelka, Budovatel Strakonicka, 2,1988, 15.9, 36. s. 2.
- Zpracovna ovoce v Chelčicích pro ročním provozu, Budovatel Strakonicka, 2, 1988, 8.12, 48, s. 1,2.
- Kouba, J. Nově v úvěrování a financování zemědělských organizací, Budovatel Strakonicka, 3, 1989, 5.1., 1, s. 1,2.
- Družba se zemědělci z Mozyru, Budovatel Strakonicka, 3, 1989, 19.1, 3, s. 1.
- Výroční schůze JZD Mír Chelčice, Budovatel Strakonicka, 3, 1989, 9.3, 10, s. 1.
- Nejlepší v socialistické soutěži, Budovatel Strakonicka, 3, 1989, 6.4, 14, s. 1, 2.
- Oslavy pracujících na provolání, Budovatel Strakonicka, 3, 1989, 27.4, 17, s. 1.
- K prohloubení spolupráce. Z návštěvy sovětské delegace, Budovatel Strakonicka, 3, 1989, 12.5, 19, s. 1.
- Iniciativa družstevníků, Budovatel Strakonicka, 3, 1989, 12.5, 19, s. 1.
- Rudý prapor ocenění výsledků specializace v Chelčicích, Budovatel Strakonicka, 3, 1989, 18.5, 20, s. 1.
- Hanušová, J. Historie vzniku JZD na Strakonicku, 3, 1989, 25.5, 21, s. 2.
- Rudý prapor do Chelčic, Budovatel Strakonicka, 3, 1989, 1,6, 22, s. 1.
- Otevření výroby nealkoholických nápojů. Vitaminový koncentrát VIKO, Budovatel Strakonicka, 3,1989, 15.6. 24, s. 1.

Svolán mimořádný sjezd KSČ, Budovatel Strakonicka, 3, 1989, 30.11, 48, s. 1.

Jihočeská pravda

Tůma, A.: V družstvu, kde mají smysl pro nové, Jihočeská pravda 19, 1963, 4.1. č 3, s. 2

(zim): Chelčické desetiletí (JZD a ovocnářská výroba), Jihočeská pravda 31, 1975, 18.2, s. 3.

Tomešová, L: Dosavadní úspěchy zavazují. Na návštěvě u nositelů Řádu práce v Chelčicích, Jihočeská pravda, 31, 1977, 28.9, s. 4.

Čížek, J: Uskutečňujeme ovocnářskou koncepci, Jihočeská pravda, 35, 1979, 28.2, s. 4.

Stachová, J. Jakostnější ovoce na náš stůl (Výroba ovoce JZD Lhenice, Rábín, Chelčice), Jihočeská pravda, 35, 1979, 4.7., s. 4.

Čížek, J: Za vyšší aktivitu komunistů. Z diskuse na 10. plenárním zasedání JKV KSČ (příspěvek předsedy JZD Chelčice), Jihočeská pravda, 36, 1980, 2.1., s. 3.

Pirnosová, B: Podzim tu voní jablky (JZD Chelčice součást kooperačního sdružení Lhenice, výroba ovoce a zeleniny), Jihočeská pravda, 36, 1980, 24.10, s. 11.

Znát a řešit problémy na pracovištích. Zemědělci analyzují dosažené výsledky, Jihočeská pravda, 36, 1980, 18.12. s. 4.

Doležal, V: Za zkušenostmi družstevníků z Chelčic. Cesty k efektivnosti (výroba obilovin), Jihočeská pravda, 37, 18.11, s. 4.

Čížek, J. Abychom přestali dovážet ovoce (JZD s ovocnářskou specializací), Jihočeská pravda, 38, 1962, 5.5, s. 4.

Publikace:

30. let JZD v jižních Čechách, Krajská zemědělská správa, České Budějovice 1979.

30. let JZD na Strakonicku, OV KSČ Strakonice, Strakonice 1979

David, Petr: JZD Mír Chelčice, dvanáctidílný soubor prospektů, Merkur Brno 1989.

Jelínek, Adolf a kol.: 20 let JZD, Výstavnictví MZVŽ., Praha 1969.

X. celostátní sjezd JZD, Státní zemědělské nakladatelství, Praha 1985, s. 167, projev Josefa Čížka

II. Odborná literatura:

Beranová, Magdalena; Kubačák, Antonín: Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě, Libri, Praha 2010.

Hait, Pavel: JZD AK Slušovice – hospodářský zázrak za socialismu, Praha 2009, Bakalářská práce, UK, Fakulta sociálních věd, Vedoucí práce Karel Půlpán.

Kalkušová, Slávka; Straková, Libuše, Truhlářová, R: Socializace zemědělství v Jihočeském kraji: bibliografie za léta 1945-1985 Sv. 8 okres Strakonice, SVK České Budějovice, Strakonice 1985.

Kavanová – Mušková, Klára; Iral, Jiří: Chelčice – Jihočeská vesnice roku 2000 a 2013, Obec Chelčice, Chelčice 2013.

Myant, Martin: The Czechoslovak Economy 1948-1988. Cambridge University Press, Cambridge 1989.

Průcha, Václav: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992 sv.2., Doplněk, Brno 2009.

Průcha, Václav: Vývoj zemědělské výroby v Československu v období socializace vesnice, In. Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.-16. května 2002 věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám, Studie Slovákého muzea, Uherské Hradiště 2002, s. 31-45

Olič, Jan: Role přidružené výroby na výkonnosti zemědělství v komunistickém Československu v osmdesátých letech 20. století, Praha 2013, Diplomová práce, VŠE, Národohospodářská fakulta, Vedoucí práce Pavel Szobi.

Swain, Nigel: Collective Farms as Sources of Stability and Decay in Centrally Planned Economies of East-Central Europe, In: The system of Centrally Planned Economies in Central-Eastern and South-Eastern Europe after World War II and the Causes of its Decay : international pre-congress conference, University of Economics, Prague, March 24 - 26, 1994 Prague s. 86-135.

Swain, Nigel: Co-operative Elites in Hungary after 1945. In: Lorenz, T, ed Co-operative elites in Europe. Charles University, Prague 2013 pp. 188-207. (In Press)

Swain, Nigel: Green Barons, Force-of-circumstance Entrepreneurs, Impotent Mayors. Rural change in the Early Years of Post-Socialist Capitalist Democracy, Budapest 2013.

6. Přílohy

Seznam zkratk

JKV KSČ – Jihočeský krajský výbor Komunistické strany Československa

Jč.KNV – Jihočeský krajský národní výbor

JZD – Jednotné zemědělské družstvo

JZD AK – Jednotné zemědělské družstvo Agrokombinát

KZS – Krajská zemědělská správa

MZVŽ – Ministerstvo zemědělství a výživy

ONV – Okresní národní výbor

OV KSČ – Okresní výbor Komunistické strany Československa

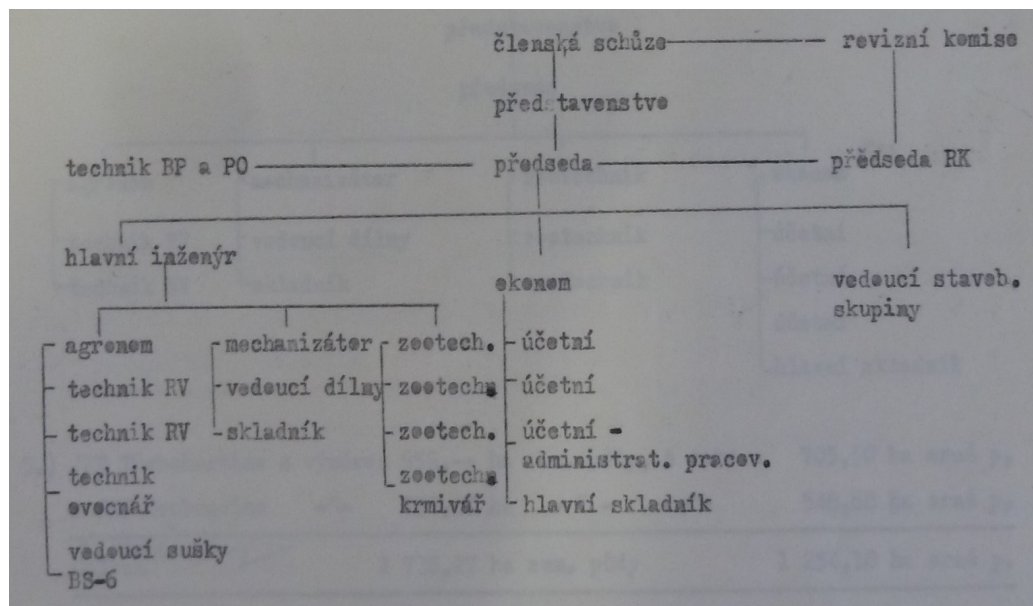
OZS – Okresní zemědělská správa

VLK – Výbor lidové kontroly

VO KSČ – Vesnická organizace Komunistické strany Československa

ZO KSČ – Základní organizace Komunistické strany Československa

VI.II. Schéma řízení sloučeného JZD Chelčice (1974)

VI. III. Významní patroni na návštěvě v Chelčicích (1977)

(zleva tajemník JKV KSČ, později tajemník ÚV KSČ a předseda vlády ČSR František Pitra; předseda Federální vlády ČSSR a člen PÚV KSČ Lubomír Štrougal; vedoucí tajemník OV KSČ Strakonice Jan Slavík, později předseda JKV KSČ; Josef Čížek předseda JZD Chelčice, člen PKV KSČ a člen ÚV KSČ)

O žních v roce 1977 přijel mezi družstevníky v JZD Mír v Chelčicích, člen PÚV KSČ a předseda federální vlády Lubomír Štrougal.